

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

ФАКУЛТЕТ ПО ИЗКУСТВАТА
КАТЕДРА „ХОРЕОГРАФИЯ“

Десислав Петров Михайлов

*Паралелките по хореография в системата на
училищното образование към
Министерството на образованието и
науката. Обучение по танци.*

АВТОРЕФЕРАТ

на

**дисертационен труд за присъждане на образователна и
научна степен „ДОКТОР“
професионално направление 8.3.**

**Научен ръководител:
Доц. д-р Георги Гаров**

БЛАГОЕВГРАД 2025

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Хореография“ при ЮЗУ „Неофит Рилски“ на 28.10.2025.

Общият обем на дисертационния труд е 194 страници, от които 152 страници основен текст, 42 страници приложения.

Библиографската справка съдържа 122 източника на български и руски език.

Научно жури:

- Проф. д. изк. Анелия Янева (вътрешен)
- Проф. Николай Цветков (вътрешен)
- Проф. д-р Даниела Дженева – АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев“ (външен)
- Проф. д-р Антон Андонов - АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев“ (външен)
- Проф. д-р Катя Кайрякова – ВСУ „Черноризец Храбър“ (външен)

Резервни членове:

- Проф.д.н. Румен Потеров (вътрешен)
- Доц. д-р Ивайло Иванов - ВСУ „Черноризец Храбър“ (външен)

Защитата на дисертационния труд ще се състои на **16.12.2025 г. от 11 часа в** заседателната зала (571 А) – УК 1 на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, на заседание на научното жури, определено със Заповед № 2731 от 4.11.2025 на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в библиотеката на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ на дисертацията

	Стр.
Увод	7
Първа глава. Първи опити за въвеждане на българските народни танци в училище	16
1.1. Начални опити за обучение по танци	16
1.2. Теоретико-методологични основи на българските народни танци	20
1.3. Институционално развитие на обучението по танци	24
1.4. Обособяване на хореографски паралелки от 1 до 8 клас	26
1.5. Етапи на обучение	28
1.6. SWOT анализ	29
Втора глава. Някои особености в хореографските паралелки в столичните неспециализирани училища	34
2.1. Проблеми пред преподавателя-хореограф и корепетитора	36
2.2. Учебно-тренировъчна работа – екзерсис. Видове, цел и задачи. Метод на провеждане.	39
2.3. Методика на преподаване по „Хореография“ като част от дидактическата и педагогическата теория	42
2.4. Подходи при преподаване, класифицирани с фокус върху преподавателя-хореограф и с фокус върху ученика	44
2.5. Видове учене	49
2.6. Отговорност и ефективност на преподавателя-хореограф в училище	50
Обобщения	57
Трета глава. Програми и обучение по български народни танци в паралелките с разширено изучаване на дисциплината „Хореография“ в столичните неспециализирани училища	59
3.1. Програми	59
3.2. Начини на обучение	62
3.3. Методите на учителя-хореограф	64
3.4. Принципи за усвояването на материала	67
3.5. Мнения на хореографи, преподавали или преподаващи дисциплината „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град	69
3.6. Обобщения на отговорите	71
Обобщения	77
Проблемите	79
Четвърта глава. Съдържание, иновативност, междупредметни връзки на дисциплината „Хореография“ в начален и в	81

прогимназиален етап на обучение	
4.1. Базов модел на програми, създаващи устойчиво развитие при изучаването на дисциплината „Хореография“	81
4.2. Кратко представяне на допълнена програмата по „Хореография“ за I клас	84
4.2.1. В помощ на учителя-хореограф. Иновативности: с усет към бъдещето, инспирирани от миналото	86
4.2.2. Учебно-тренировъчна работа	89
Акценти	94
4.2.3. В помощ на учителя-хореограф при самоподготовката му	95
4.2.4. Препоръки при използването на музикално-танцови игри	96
4.2.5. Популярни народни празници и обичаи, застъпени в обучението по „Хореография“	97
4.2.6. Песни и народни игри за деца, които се използват за танци	100
4.2.7. Възможности на програмата при обучение в електронна среда	101
4.3. Учебна програма по „Хореография“ за IV клас. Базов модел	102
4.3.1. Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците	106
4.3.2. Дейности за придобиване на ключовите компетентности, както и междупредметни връзки	106
4.3.3. Акценти	108
4.3.4. Предложена методика за четвърти клас. В помощ на преподавателя	110
4.4. Учебна програма по „Хореография“ за VII клас. Базов модел	118
4.4.1. Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците	121
4.4.2. Дейности за придобиване на ключовите компетентности, както и междупредметни връзки	121
4.4.3. Предложена методика за седми клас. В помощ на преподавателя	122
Обобщения	127
4.5. „Новата реалност“ – методи и подходи	128
Заключение. Тенденции и перспективи, свързани с обучението по дисциплината „Хореография“ в паралелките с „разширено обучение“ в столичните неспециализирани училища	132
Библиография	144
Приложение 1 - Интервюта с водещи преподаватели	153
• Интервю №1 с Нестор Несторов	153

• Интервю №2 с Росица Димитрова и Ружа Пенева	163
• Интервю №3 с Лъчезария Павлова	170
• Интервю №4 с д-р Анелия Карчева	174
Приложение 2 – Документи за създаване на паралелки с „Разширено обучение по хореография“ в София-град	178
• 129 ОУ „Антим I“ – учебната 1993/1994 година	178
• 33 ОУ Люлин – учебната 1994/1995 година	179
Приложение 3	180
• НАРЕДБА № 4 ОТ 30 НОЕМВРИ 2015 Г. ЗА УЧЕБНИЯ ПЛАН В сила от 04.12.2015 г. Издадена от Министерството на образованието и науката Обн. ДВ. бр.94 от 4 Декември 2015г.	180
• Рамков учебен план за общо образование за основната степен на образование	189
Приноси на дисертационния труд	191
Биография на дисертанта	192
Публикации по темата на дисертацията	194

СЪДЪРЖАНИЕ на автореферата

Увод	6
Първа глава. Първи опити за въвеждане на българските народни танци в училище	10
Втора глава. Някои особености в хореографските паралелки в столичните неспециализирани училища	16
Трета глава. Програми и обучение по български народни танци в паралелките с разширено изучаване на дисциплината – „Хореография“ в столичните неспециализирани училища	21
Четвърта глава. Съдържание, иновативност, междупредметни връзки на дисциплината „Хореография“ в начален и прогимназиален етап на обучение	29
Заключение.	36
Приноси на дисертационния труд	45
Биография на дисертанта	46
Публикации по темата	48

Увод

Преподаването на български народни танци в паралелките с „разширено изучаване на хореография“ в неспециализираните училища е не само духовна основа за съхранение на българското фолклорно наследство, а и процес, който търпи развитие, базирайки се на традициите и обичаите, извадени от контекста на обредността, припознати като сценично произведение на фолклорна основа.

„Първоначално обучението по български народни танци се свързва с читалищната дейност и самодейни ансамбли.“¹

Впоследствие се разпростира и в хореографски паралелки в неспециализираните училища.² Именно хореографските паралелки в неспециализираните училища ще са обект на настоящата дисертация. И по-специално - избираемата учебна дисциплина „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град.

Значимост на труда. Теоретичното осмисляне на българския народен танц се разпростира върху целия XIX и XX век в множество публикации³, но за първи път в предлаганото изследване се прави опит за анализ на създаването и развитието на *„хореографските паралелки“* в неспециализираните училища в София-град, с прилежащата им методика на преподаване, съобразена с „Програмите“ на Министерство на образованието и науката. За първи път е направен ретроспективен и системен анализ, на чиято основа да се изведат спецификите на качеството на изследвания проблем.

Основната цел на настоящия дисертационен труд е да разгледа и анализира дисциплината „Хореография“, преподавана от първи до седми клас в хореографските паралелки на неспециализираните училища в София-град. Изследването цели да открие и обоснове необходимостта от промени и усъвършенстване в обучението, така че да се съхрани традиционното знание и творческо наследство, но и да се намери място за неговото „преплитане“ с днешния културен контекст и бъдещите му перспективи.

¹ За повече подробности виж **Янева, А.** Взаимодействия между класически и модерен танц в България. Процеси в българския балет. С.: Експрес принт, 2004, 296 с.

² Съгласно чл. 37 от Закона за предучилищното и училищно образование – „Според вида на подготовката училищата са неспециализирани и специализирани.“ <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

³ Те ще бъдат анализирани в първа глава.

Учебните програми и начините на преподаване ще бъдат анализирани през призмата и на личния ми опит като резултат от дългогодишната ми практика на танцър, преподавател по „Български народни танци“ в Република Молдова и в Гагаузката автономна област; в хореографските паралелки на 33-то и 25-то ОУ в София; в Националното училище за танцово изкуство-София.

Целта на изследването не е да променя обществената емпирия⁴, нито да създава условия за повишена оценъчност, а да се проследят тенденциите и ефективността на паралелките по „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град, както и да се разработят препоръки за тяхното бъдещо развитие.

Идентифицирането на съществуващите проблеми и предложения за въвеждане на новости в обучението, определят следните **задачи на дисертационния труд**:

- Да се направи исторически обзор за преподаването на български танци в училище от 1846 год. до днес;
- Да се проследи хронологично развитието на паралелки с разширено изучаване на „Хореография“ в София-град от създаването им до днес;
- Да се проучат подходите при преподаване на дисциплината „Хореография“ като част от дидактическата и педагогическата теория: закономерностите на обучението, връзката между учител и ученик, целите и съдържанието на образователния процес, формите и методите на преподаване;
- Да се класифицират подходите за преподаване: Традиционен (академичен) подход, Практико-приложен подход, Творчески (евристичен⁵) подход, Интегративен подход, Индивидуално-ориентиран подход, Технологичен (иновационен) подход;
- Да се разгледат и анализират отговорността и ефективността на хореографа в училище с оглед на педагогическа, образователна, възпитателна, социална и творческа отговорност;
- Да се направят изводи и обобщения;

⁴ Цялото човешко знание произхожда от опита и се свежда до него <https://bg.wikipedia.org/wiki/>

⁵ използване на предположение, базирано на знания, интуитивно съждение, здрав разум, стереотипи или профили за достигане до извод. <https://bg.thpanorama.com/articles/cultura-general/qu-es-el-mtodo-heurstico.html>

Обект на изследването е обучението по избираемата учебна дисциплина „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град.

Предмет на изследването са процесите в развитието, усъвършенстването и иновативността в методологията на разширеното обучение по „Хореография“ в неспециализираните училища до седми клас.

Изследователският проблем на настоящото изследване е:

- Да се изведат определени аспекти от традициите на обучението в паралелките с “разширено изучаване на хореография“, които са заложили в учебните програми на Министерството на образованието и науката, като се направи опит те да бъдат доразвити, съобразявайки се със съвременните условия, а именно в посока: Екзерсис и подготовка на тялото; Съчетаване на стилове и техники; Игрово-обучителни елементи; Междупредметни връзки; Индивидуални данни и възрастови особености на децата; Организация на учебния час и материална база.

- Да се акцентира върху проблемите на хореографите, преподаващи дисциплината „Хореография“ в паралелки с „разширено изучаване“ в неспециализираните училища в София-град, тъй като много хореографи се сблъскват с редица специфични предизвикателства, които могат да се групират в няколко основни категории: Организационно-бюрократични; Методически и педагогически; Проблеми свързани с учениците; Професионални и социални проблеми на хореографите; Интеграция с междупредметни и извънучилищни дейности.

- Да бъдат разгледани посоките на иновации.
- Да се предложи алгоритъм, базиран на утвърдените модели в обучението по български народни танци, подходящ за ученици от първи до седми клас, преподаван в неспециализираните училища.
- Да се предложат методически и организационно-педагогически решения, които да обогатят обучението по избираемата дисциплина „Хореография“, както и в посока развитие на творческите и социални умения на учениците и професионалното развитие на хореографа-педагог.

Авторова теза и хипотеза

Авторовата теза на настоящия дисертационен труд се

формулира като необходимост от целенасочена промяна в обучението по „Хореография“ в паралелките с разширено изучаване. Тази промяна трябва да бъде:

- **Логически обоснована** – базирана на анализа на традициите, съществуващите методики, подходи за преподаване и видове учене.

- **Базирана на миналото** – съхраняваща и уважителна към богатото културно и педагогическо наследство на българската хореография.

- **Съобразена с настоящето** – отчитаща съвременните условия на обучение, материалната база, възрастовите и индивидуалните особености на учениците, педагогическите и организационни проблеми на хореографите.

- **Гледаща в бъдещето** – отворена към иновации, интеграция на нови стилове и техники, междупредметни връзки и творческо развитие на учениците.

Авторовата теза подчертава, че **успешното развитие на хореографското обучение не може да се базира нито само на традицията, нито само на модерното**, а изисква *хармонично съчетаване на минало, настояще и бъдеще*, което гарантира културната идентичност и образователната ефективност на дисциплината.

Миналото осигурява стабилна основа чрез традиции, методики и културно наследство. Настоящото отчита реалните условия на училището, материалната база и особеностите на учениците. Бъдещето въвежда иновации, творчески подходи и междупредметни връзки. В пресечната точка на трите елемента се постига **логически обоснована промяна**, която е централната теза на дисертацията.

Хипотезата се изразява в търсенето на нов, диференциран подход в обучението, който да отчита индивидуалните особености на всяко дете, като същевременно го интегрира в общия колектив на класа. Моделирането на модерна образователна среда, която активно насърчава учениците, изисква свеж поглед, иновативни техники и адаптирани методики, съобразени както с нуждите на отделния ученик, така и с динамиката на групата. Обучение, което расте с всяко дете: иновативно, диференцирано, вдъхновяващо.

Методология на изследването

Спецификата на дисертационния труд налага използването на комбинация от структурен, сравнително-аналитичен, емпиричен и исторически метод. **Структурният метод** позволява системност на

изследваните явления /различният брой часове в ИУЧ и ФУЧ, давани от директорите, респективно гласувани на Съвет/. **Сравнително-аналитичният** – установяване на сходства и различия в методиката, която е въпрос на професионална подготовка. **Емпиричният метод** – базиране на изводите върху наблюдения и реални данни */разговори, интервюта и анкети с доказани във времето хореографи, преподавали и преподаващи в училище/*. **Историческият метод** – проследяване на развитието и динамиката на изучаваните процеси във времето.

Тази интеграция на подходи осигурява задълбочен и обоснован анализ, съчетаващ теоретичната и практическата перспектива.

Темата на изследването поставя извън обхвата на дисертационния труд преподаването на „Български танци“ в специализираните училища по танци, както и обучението в гимназиален етап за „Професия“.

Структура на дисертационния труд.

Изследването се състои от Увод, четири глави и Заключение.

Уводът поставя основните параметри на изследването. Правят се базисните уговорки относно целта и задачите, коментира се актуалността на проблематиката.

ПЪРВА ГЛАВА е въвеждаща – разглежда публикации по темата на дисертацията и процесите на утвърждаване необходимостта от преподаване на български народни танци в София.

В България **най-ранни прояви за обучение** с телесна насоченост – традиционни игри и разходки - са в килийните училища. В светските училища се прибавят нови елементи – сказки, годишни актове, гимнастика.

Началото е в Копривщица през 1846 година, а първи учител – Найдено Геров. Той отваря първото класно училище, създава първата учебна програма, в която родолюбието, фолклорът и телесното възпитание са еднакво застъпени с граматиката и аритметиката. През 1848 година е поканен в Пловдив да ръководи гимназията, чиято цел е да изтласка гръцкото влияние в града.

Първият Български народен юнашки събор се провежда 1896 година. Фигурират две подгрупи: Български народни хора и Различни отбрани народни хора.

В утвърдената през 1922 година **„Юнашка система за физическо възпитание“**, в групата на „Народните

упражнения“ противоборството е преодоляно и освен „Наши танци“⁶ се допускат и „Чужди“⁷. Ползата от заниманията с български танци се аргументира с чувствата, породени от вида на носиите и звука на кавал, гайда и гъдулка. Напомня се, че точно народните танци „...засдравяват пътя на еротичната търпимост, придържат юздите на ниските чувства, поддържат моралните устои, толкова важни и ценни като фактори за издигане психическия ръст на нашето племе“⁸.

За статута на Ритмиката и танците като учебен предмет от първостепенна важност е отношението на Министерство на народното просвещение. Чрез специални клаузи в обнародваните закони, правилници, учебни планове и програми то гради законодателната основа като обозначава три форми на обучение: *Училищни, Извънучилищни и Курсове за подготовка на учители*.

По-известни български хора и танци стават част от програмата за народните гимназии /1914 г/, както и в програмата за висшите педагогически курсове, т.е. Учителските институти от 1917 година. В третия дял от раздел *Практика и игри* са включени народни хора, образуване на разни фигури, танцуване с разни видове стъпки.⁹

В *Програмата за основните училища* от 1935 година седмата група от средства е назована „Народни танци и хора“.

Всичко това е основание през 1936 година министърът на просвещението д-р Николаев да свика заседание на Върховния съвет за телесно възпитание. Обсъдената „Идейна схема за телесните упражнения“ предвижда обучение по народни танци и в двете възрастови групи – от 7 до 14 и от 14 до 17 години.¹⁰ За втората група в забележка е препоръчано по-ярко застъпване на ритмичните и танцовите упражнения/народни хора¹¹.

И едва през 1956 година се създава профил „Български народни танци“ в първото държавно училище по танци – първоначално наречено Държавно балетно училище (ДБУ, 1951), през 1956 преименувано на

⁶ Хора от Дупнишко, Самоковско, Свищовско, Шопско, Ломско, Македонско, Ръченици

⁷ Полка, Валс, Кадрил, Мазурка, Казачок

⁸ Сборник доклади в чест на Ст. Ватев, <http://chitanka.info>

⁹ Григоров, Б. Кратка история на българската фолклорна хореография. С.: Росна китка, 2008, с. 168

¹⁰ https://usb-plovdiv.org/wp-content/uploads/2019/05/2015_obshtestveni_nauki_tom_I.pdf

¹¹ <http://chitanka.info>

Държавно хореографско училище (ДХУ), а в новото хилядолетие – на Национално училище по танцово изкуство (НУТИ).¹²

През 1938 година излиза книгата на Крум Кацаров¹³, в която той класифицира упражненията в няколко групи, като оставя народните хора и танците със самостоятелен статут.

В книгата си „Българска народна хореография“¹⁴ (1945), проф. Стоян Джуджев систематизира движенията, извежда базисни понятия за българския танцов фолклор, термини и тяхното категоризиране. В книгата са включени: „Общи понятия; Описание на танцовите пози и жестове; Такт и ритъм в народната ни орхестика. Жестът като измерима величина; Жест, напев и слово; Ритмичен разбор на някои по-известни хора.“¹⁵ Авторът е убеден, че народните танци е наложително да се преподават в училище.

Десет години по-късно (1955) Райна Кацарова издава книгата си „Български танцов фолклор“¹⁶ и продължава делото на проф. Стоян Джуджев, допълвайки неговия труд.

Борис Цонев е автор на пет тома, свързани с българския танцов фолклор – „Български народни хора и ръченици“ (1950), „Български народни хора и ръченици: Учебник с терминология и хорописни знаци“ (1956), „Избрани български народни хора“ (1957), „Учебник по български народни хора“ (1963), „Ръченицата и нейните разновидности“ (1963). Трудовете му поставят основата на методиката за преподаване на българските танци. Подробно и достъпно той категоризира „показване, обяснение, заучаване с броене на такта и заучаване с мелодия“¹⁷. Негова е методиката „тринадесет съставни точки“ при заучаването на хора. На Борис Цонев дължим схемата на урочната единица за преподаване на хора, която е валидна и днес:

¹² За повече подробности виж Янева, А. Взаимодействия между класически и модерен танц в България. Процеси в българския балет. С.: Експрес принт, 2004, 296 с.

¹³ Кацаров, К. Ръководство за телесното възпитание. Пазарджик.: Изд. Ст. Д. Кацаровъ, 1938, с. 128

¹⁴ Джуджев, С. Българска народна хореография. С.: Изд. Министерство на народното просвещение, 1945, с. 461

¹⁵ Джуджев, С. Българска народна хореография. С.: Изд. Мин. на народното просвещение, 1945, с. 461

¹⁶ Кацарова – Кукудова Р. Български танцов фолклор. С.: Изд. Наука и изкуство, 1955, с. 110

¹⁷ Цонев, Б. Учебник по български народни хора. С.: Изд. Медицина и физкултура, 1963, с. 158-189

подготвителна, основна и заключителна.

На изследването на Стефан Въгларов - „Български народни хора и танци“ - дължим дидактическите принципи, които изискват познаване особеностите на възрастта, както и „метод на разчленяване, цялостен метод, метод на повторението, метод за поправяне на грешките, метод на опростяване“¹⁸, които допълват методите на Б. Цонев.

Кирил Дженов, Тошко Кючуков, Кирил Харалампиев и Петър Захариев изработват методическо помагало за записване и по-лесно изучаване на народните танци, което наричат „Терминология на българската хореография“¹⁹.

Учебниците, по които преподават и днес работещите хореографи в паралелките с „разширено изучаване на хореография“ в неспециализираните училища, са „Теория за строежа на движенията в българската народна хореография“²⁰ и „Универсален танцопис“²¹ на Кирил Харалампиев и Кирил Дженов. Тази настолна и днес книга съдържа най-важните за един преподавател-хореограф определения, обяснения, пояснения: положенията на частите на тялото, някои едновременни положения на човешкото тяло, главните и междинни посоки, положенията на ръцете, краката, снагата, главата, хватове, позиции на краката, елементи, движения, образност и още, и още.

В своето изследване „Теория и анализ на фолклорния танц“²² Анна Илиева класифицира фолклорното танцово формообразуване, отчитайки въздействието на „жителско-светогледните и художествените принципи“²³. „Магическото въздействие на танца, участващ в тайнството на обредността, преминава в естетическа необходимост“²⁴.

¹⁸ Въгларов, С. Български народни хора и танци. С.: Изд. Медицина и физкултура, 1976, с. 70-96

¹⁹ Дженов, К. Кючуков, Т. Харалампиев, К. Захариев, П. Терминология на българската хореография. С.: Изд. Наука и изкуство, 1952, с. 84

²⁰ Дженов, К. Харалампиев, К. Теория за строежа на движенията в българската народна хореография. С.: Изд. Наука и изкуство, 1965, с. 264

²¹ Дженов, К. Харалампиев, К. Универсален танцопис. С.: Изд. Наука и изкуство, 1971, с. 208

²² Илиева, А. Теория и анализ на фолклорния танц. С.: Изд. АИ Проф. Марин Дринов, 2007, с. 198

²³ Пак там – с. 13

²⁴ Пак там – с. 18

В своите изследвания - „Камерни форми в хореографията“²⁵, „Въпроси на хореографската теория“²⁶ и „Композиция и форми на танца“²⁷, Георги Абрашев (възпитаник на ГИТИС, преподавател в Алжир и България) прави паралел между класическите и фолклорните форми.

През 1972 година се създава ИМХК /Институт за музикални и хореографски кадри/ в София²⁸ с преподаватели Георги Абрашев, Методи Кутев, Димитър Димитров и Мария Евтимова.

През 1974 г. към Висшия музикално-педагогически институт в Пловдив се разкрива катедра „Хореографска режисура“ под ръководството на Кирил Дженов (преименувана през 1986 година, като „Българска народна хореография“) и това е първата възможност за висше образование по специалността²⁹.

През 1980 година по инициатива на Нестор Несторов в Пето училище в София започва преподаването на български народни танци. Преподавател е Снежана Петрова - хореограф и дългогодишен редактор в Център за художествена самодейност³⁰.

Процесите се променят след 1989 г. Настъпва етап на институционален и организационен разпад: множество танцови състави преустановяват дейността си, архивите на Центъра за художествена самодейност – включително документираните танци и методически материали – са унищожени, а хиляди сценични костюми безвъзвратно загубени.³¹

След 1991 година започват да се създават паралелки с разширено изучаване на „Хореография“ в доста училища в София.

Часовете по „Хореография“ първоначално са факултативни учебни часове. Те се гласуват на учителски съвет.³² Една от позитивните

²⁵ Абрашев, Г. Камерните форми в хореографията. С.: Изд. Комитет за култура, 1978, с. 48

²⁶ Абрашев, Г. Въпроси на хореографската теория. С.: Изд. Наука и изкуство, 1989, с. 221

²⁷ Абрашев, Г. Композиция и форми на танца. С.: Изд. Вулкан-4, 2001, с. 313

²⁸ Според Мария Евтимова

²⁹ <https://www.artacademyplovdiv.com/struktura/kat-horeografiq.htm>

³⁰ Интервю № 1 с Нестор Несторов

³¹ <https://www.dw.com/>

³² Лични разговори с Жени Гордиенко, Росица Лозанова, Александра и Георги Стоянови, Анелия Карчева и други преподаватели, работили по това време в различни училища.

тенденции е, че всички директори в София са постигнали единомислие относно работата на хореографа в съдружие с корепетитор. Той е също учител по смисъл на трудовата си характеристика.

Обучението на учениците в часовете по „Хореография“ е организирано в няколко етапа, зависими от възрастта, физиологични и ментални промени по време на израстването.

В начален етап на обучение учениците изграждат себе си. Много е важно да им се създадат навици, които да носят позитивно мислене при танцуване, хъс и желание да знаят повече, умение да танцуват и разпознават хора, песни и музика от различните етнографски области. От гледна точка на дидактиката целта е развитие на личността на ученика. Методите, в определен момент, могат да станат похвати, възможно е да присъства интерактивният и игровият модел за обучение.

В прогимназиален етап на образование положението се променя драстично. Пети клас е най-труден за децата – нови учители, нови изисквания, нови условия, нови очаквания, нови разочарования. Това, което е устойчиво при тях, са часовете по „Хореография“ и това ги кара да се чувстват добре, в „свои води“. До седми клас учениците надграждат наученото до този момент в началния етап на обучение.

В гимназиален етап на образование не всички продължават обучението си в хореографски паралелки. Причините са многокомпонентни. Закриването на повечето професионални ансамбли, ниското ниво на танцуващите в различни шоу програми, ниското заплащане на този вид квалифициран труд, липсата на вярна преценка за уменията на детето, водят до липса на желание за по-нататъшно учене в паралелка с професия „танцьор“.

Представен е и **SWOT анализ**, което считам за много подходящ на паралелките с „разширено изучаване на хореография“ в неспециализираните училища в София-град и се радвам, че за първи път от мен се прилага тази система за анализ в изследваната сфера.

SWOT анализът извежда като силни страни: Изграждането на танцувална грамотност и обща физическа култура; Създаването и развитието на чувство за ритъм, музика, чувствителност, хармония и усещане за красота; Изграждането на умения за сценично поведение, работа в екип. Възможности за учене чрез преживяване; Обогащане на учебната база и създаване на споделени пространства за учене чрез танц; Опознаване на част от професиите, свързани със сценичното изкуство; Формулиране и формиране на културна принадлежност.

Слабите страни са Липса на учебни и методически помагала; Липсата на материална база в някои училища; Унифициран подход.

Възможностите са Изграждане на умения, нагласа и мотивация за учене и живот в мултикултурна среда; Обогаляване, развиване и участие в културния живот на училището, общността и общината; Участие в наши и международни проекти.

Заплахите са: Трудности при адаптиране на учебния процес в различните форми: Дистанционно, синхронно, асинхронно; Отпадане на дисциплината, за сметка на увеличените часове по общообразователните предмети; Криворазбрана глобализация, която да доведе до загуба на националната ни идентичност; Изцяло преминаване на дисциплината „Хореография“ към часовете по физическо възпитание и спорт.

ВТОРА ГЛАВА вече навлиза в детайлите - посочва методологичната основа, на която е базирано училищното обучение в хореографските паралелки в столичните неспециализирани училища. Представени са проблемите на преподаващите български народни танци в паралелките с „разширено обучение по хореография“; класифицирани подходи за преподаване; видовете учене; отговорности и ефективност; опити за обобщение на проблемите.

Сред основните проблеми са каква е целта на обучението по „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град. Дали да се научат децата да танцуват? Или да се запознаят с някои от фолклорните обичаи? Дали да се научат на традиционни български ценности или да могат да имат сценична практика?

Много често на тези въпроси не може да се отговори еднозначно и всяко училище само си изгражда приоритетите си.

Училищната система все повече разчита на административно-организационни и бюрократични механизми, вместо на педагогическо вдъхновение. Нормативната тежест - анализирането на наредби и документи - заема централно място, за сметка на реалната практика и творческото преподаване. Часовете по „Хореография“ са в сянката на формалното избираемо обучение, без да се оценява достатъчно тяхната роля за културното и личностното развитие. Успехът на всяка програма зависи не само от методиката, но и от убеждението, че тя има смисъл за учениците и учителите.

Наблюдава се тенденция, че в повечето училища в София приемат всяка „хореографска“ паралелка за танцов състав и очакват

концертни изяви от нея. Това е толкова масова практика, че всъщност действа като норма.

Това поставя въпроса дали училището създава реални образователни практики по „хореография“, или по-скоро възпроизвежда един модел, където танцът придобива декоративна, церемониална дейност?

Съществуват и проблеми пред самите преподаватели, които в повечето случаи са и действащи хореографи.

Разгледани са методика и подходи при преподаване на дисциплината „Хореография“ с фокус върху преподавателя-хореограф и върху ученика. Засегнати са видовете учене, отговорностите и ефективността на преподавателя-хореограф в училище.

Започва се с **екзерсис** - система от упражнения, която загарява тялото и го подготвя за по-големи натоварвания. Ежедневното му изпълнение продължава през целия професионален път на танцьора. Посредством тези упражнения се постига сила на мускулите, еластичност на ставните връзки, увеличава амплитудата на движение на ставите, създава навици и умения за богата двигателна култура. Екзерсисът освен опорно-двигателния апарат подготвя и сърдечно-съдовата система за предстоящото натоварване. Екзерсиса се явява първото стъпало по „стълбицата“, водеща до търсения краен резултат. Ежедневният екзерсис е абсолютно необходим и задължително на него трябва да се отдели време в часовете по „Хореография“.

Обучението по „Хореография“ може да бъде конкретизирано в **няколко основни задачи**.

1. да бъдат разбрани закономерностите, усвояването на знанията и ролята на тези знания за развитието на учениците. Необходимо е да се разкрие пътя от знанията към уменията и да няма самоцелни натрупвания.
2. експериментите и разработките да бъдат систематизирани в учебни програми по „разширено обучение по хореография“ за масовите училища.
3. да се намерят форми на преподаване, които да стимулират и развиват днешните, информирани деца, припознавайки българските народни танци като част от битието им, приближавайки ги към корена и националната идентичност.

Сред основните подходи при преподаване е този, фокусиран

върху преподавателя-хореограф. Той е главната авторитетна фигура, чиято цел е да предаде знание към ученика. В този модел се създава система с двуединен характер: процес на учене и процес на преподаване. Осъществява се по определени правила, свързани с прогнозиране, планиране, реализиране, контрол, оценка. Тази организирана дейност е въз основа на училищни нормативни документи. Обучението е продължително, разделено на нива, съответстващи на нивата в училищата и с различна продължителност: начално, основно, средно. Управлението на това обучение се осъществява от хореограф и корепетитор, и е насочено към създаване на активно взаимодействие между учениците и преподаващите. Целта е да се създадат знания, умения и навици, съобразени с индивидуалните дадености и възможности.

Съществува и друг модел на преподаване - с фокус върху ученика. В този модел учителят продължава да бъде авторитетна фигура, но тук и учениците имат активна роля в учебния процес. Главната цел на хореографа не е само да предаде информация, а да помогне учениците да научат даден материал, в който те сами инвестират своето време.

Професионалните качества на учителя-хореограф включват активност и творчески подход към учебно-възпитателната дейност, издръжливост и самообладание в конфликтни ситуации, както и емоционална отзивчивост (емпатия), която му позволява да усеща потребностите и настроението на учениците. Високото педагогическо майсторство изисква педагогически такт – способността да адаптира поведението и методите си според конкретните условия. Чувството за хумор е ключов инструмент за създаване на позитивна атмосфера, намаляване на напрежението и ефективно въздействие върху учениците. Усмивнатият и ведър хореограф стимулира активното участие на учениците, подпомага изразяването на тяхната емоционалност и изгражда добри взаимоотношения в класната стая.

Пътят, който децата в хореографските паралелки изминават, е от пряко възприемане до рационално осмисляне и в крайна сметка разбиране.³³

В начален курс на обучение учениците само възприемат нещата, които преподавателят-хореограф показва. Няма пълно възприемане, но добиват представа за това как да контролират тялото си,

³³ Курсивът е мой, това са методите

да се ориентират в залата, да правят екзерсис, съобразен с възможностите им, да различават прости тактови размери, да танцуват на песен, да разпознават елементи на танцовите движения.

В четвърти клас вече могат да **обобщават** по-лесни упражнения от екзерсиса, да свързват музиката с хорца на песен, да танцуват в различни хватове, да танцуват по-сложна композиция.

Завършвайки седми клас с разширено обучение по хореография се очаква да имат развито **абстрактно мислене** – да могат да анализират, да синтезират, да обобщават. В дванадесети клас да могат да *сравняват, осмислят и разбират*.

Всеки преподавател в начален курс на обучение използва два основни подхода: **линейно** преминаване от по-просто към по-сложно познание и **знаковото учене** - чрез понятия.

В прогимназиален курс на обучение подходящо е **когнитивното /познавателно/ учене** – това е в пряка зависимост на процеса от индивидуалните особености на детето да възприема и да си служи с понятия. Предпоставка за позитивна нагласа в класа е подборът на материал, който преподавателят прави - да предизвиква любознателност, да подхранва позитивни емоции в учениците, да мотивира.

В училище преподавателят-хореограф извършва дейност, която се гради върху *дидактически стратегии, отразяващи целите на обучението по хореография*. Негова е отговорността за активното въвеждане на учениците в основите на хореографския опит, формулирайки целите на всяко упражнение в екзерсиса на станка и на среда. Той подбира и структурира за всеки клас учебното съдържание по подходящ начин - според възможностите на класа като цяло, съобразявайки се с индивидуалността на всяко дете да не се „претопи“ съгласно конкретните задачи. Преподавателят-хореограф ръководи и формира мисловната дейност в учениците, организира часове за затвърждаване, възпитава в българщина, мотивира, преподава, контролира, коригира.

В процеса на обучение в училище преподавателят по „Хореография“ ползва **Хербартианската структура**³⁴ – в основата ѝ стои разбирането, че в живота първо са представите. Така той разделя ученето на степени: ясност за новостите, асоциация на представи, систематизиране на асоциираните представи, придобиване на собствен

³⁴ <http://www.referati.org/varianti-na-modeli-na-obuchenie/60933/ref/p2>

/за ученика/ метод за постигане на дадена цел.

От ефективността на методите зависи ефективността на обучението на учениците. Методът може да бъде начин, форма, система от похвати, стратегия. Дисциплината „Хореография“ има особености в съдържанието на материала. Връзките между отделните компоненти /екзерсис на станка и на среда, танцови комбинации, диагонали, фрагменти от танци, автентични хорца, музика, песен/ зависят от майсторството на преподавателя и корепетитора, както и от индивидуалните дадености на ученика.

Детерминантите при подбора на метода на преподавателя могат да се обособят в две групи: **преки и непреки**.

Непреките детерминанти са целта, възрастовите особености, средата в училище /където децата се занимават с различни видове изкуство или спорт/.

Преките детерминанти са: елементите, движенията, танцовите комбинации, учебното време, с което разполага хореографът, степента на развитие на учениците.

Съобразявайки се с възрастта на учениците, преподавателят-хореограф започва с **монолог изложение**, който е ориентиран към интелекта на децата, но съдържа и възпитателни намерения.

В прогимназиален курс на обучение преобладава **диалоговия метод** в часовете по хореография. Функциите му са: откриване, осмисляне, затвърждаване, систематизиране на знания и умения. Преподавателят-хореограф задава въпроси, които следва да са кратки по форма, да стимулират мисленето, да ги поставя в определена последователност и то на целия клас.

От изключително значение в преподавателската работа са **упражненията** – съзнателното повтаряне, което да доведе до съвършенство. Важно е упражненията да са целенасочени, съзнателни, системни, да се степенуват по трудност, да са разнообразни по съдържание и форма. Хореографът-преподавател е редно да покаже необходимия еталон, а резултатите на учениците е нужно да бъдат анализирани.

Подходът при преподаване трябва да бъде съобразен с аудиторията и мястото за провеждане на урочните единици. Адаптацията на материала към физическите възможности и степента на развитие на изучаващия е задължителен компонент, когато се търси висок краен и дълготраен резултат. Натовареността и интензитета на преподаване на материала трябва да е много точно прецизиран за максимално точно

усвояване и натрупване на знания и умения в учениците, за да могат те свободно да боравят с изразните средства на танца и да развият естетическите си морални ценности, паралелно с физическите си възможности. Водеща е любовта към българския народен танц, а тази любов не признава географски и политически граници.

Пътят, по който се достига до крайния резултат, е водещото звено от веригата на обучение. За да има дълготраен резултат, посоката на движение при работа трябва да е с вертикална перспектива, преминаваща първо през главите, сърцата и накрая да завърши в краката, доколкото движенията в българския танц са концентрирани именно там.

От казаното дотук се налагат някои основни изисквания. А те са, че хореографът, работещ в училище, трябва да знае: правилата и законите при преподаване на български народни танци в различни възрастови групи; да познава дидактическите принципи; да използва различни форми на преподаване; да има индивидуален подход, за да може успешно да построи часа си.

В ТРЕТА ГЛАВА анализирам действащите програми в училищата към Министерство на образованието; Начините на обучение; Методите на учителя-хореограф и принципи за усвояване на материала; Мнения на хореографи, преподавали и преподаващи дисциплината „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град, както и откритите се проблеми след проведените анкети.

В **програмите** за училищата с разширено обучение по „Хореография“ /от първи до седми клас/ проблем, според мен, е броят часове, отпуснати за всяко училище. Заложените теми и „препоръки“ са зададени за поне три часа седмично за паралелка.

Към днешна дата предметът фигурира само в раздел „Б“ и „В“³⁵ – избираеми и факултативни часове, което дава една „различна свобода“ директори да свеждат часовете до минимум. Необходимо е българската народна хореография да бъде в задължителните учебни часове, защото идентичността ни, културата и фолклора са съхранени в обредно-обичайната система като картина на времето. Обидно е дисциплината „Хореография“ да е включен в занималнята на

³⁵ НАРЕДБА № 4 ОТ 30 НОЕМВРИ 2015 Г. ЗА УЧЕБНИЯ ПЛАН, В сила от 04.12.2015 г. Издадена от Министерството на образованието и науката **Обн. ДВ. Бр.94 от 4 декември 2015 г.** <https://pgtlf.eu/wp-content/uploads/2022/.pdf>

учениците, замествайки „подвижни спортни игри“. Принизяването е negliжиране на проблема с националната идентичност на българина. Асимилацията - европеизация и глобализация, е вече в ход. Българският фолклор е магия, пазена хилядолетия, предавана от поколение на поколение. Вълшебна амалгама, в която търсим и намираме безлимитно удоволствие и познание за историята, традицията, фолклорния свят на българина, усещането му за принадлежност към богове и природа, към Дървото на живота, хармонията и живеенето в разбирателство с всичко и всички, които го заобикалят.

Моята препоръка е дисциплината „Хореография“ да заеме мястото си в раздел „А“ – задължителни учебни часове.

Начини на обучение.

„Основите на танцовото изкуство са константни - без алтернативни и универсални, методите на обучение съобразени с: традицията, средата, възрастта на учениците, регионалните особености, стила и артистичната експресия, подходящи за българския народен танц, а също така и с религиозната принадлежност“.³⁶

При обучението ще разделя в две подгрупи усвояваните умения.

В първата подгрупа бих поставил качества, които са „полezni“ за всеки човек. А те са следните: Чувство за ритъм; Равновесие; Въображение; Усет за красиво-грозно.

Втората подгрупа е свързана със спецификите на танцовото изкуство. В нея се тренират специфичните умения на танцьорите. А те са: Постановка на тялото; Екзерсис; Издръжливост; Сила и интензитет; Отскок

Методите, които трябва да избере хореографът в залата, са въпрос на педагогическо умение. Сред тях са: Показване; Описание; Разбор; Разучаване; Отстраняване на грешките; Повторение; Анализ и оценка.

Предимно практическата насоченост на дисциплината „Хореография“ в неспециализираните училища изисква насоченост, която често се възприема като различна от другите предмети. Но макар това да изглежда умозрително, в преподаването по дисциплината „Хореография“ е много важно да бъдат вpletени методи, които касаят обучението въобще - като „Учене чрез преживяване“, „Мултидисциплинариност“, „Монтесори метод“, „Сугестопедия“,

³⁶ Бурга М., Техника на танца. С.: Кама, 2002, с. 57

„Демократично образование“, „Самонасочено учене“.

Образователната психология има основен закон за усвояване на материала: възприемане, разбиране, запомняне, прилагане, проверка на резултата.

Ученето трябва да се осъществява като кумулативна комбинация от мислене, действие и вербален процес. Степента на акцентиране зависи от степента на интерес на ученика. Хореографът трябва да идентифицира възможно най-ефективно и да се възползва максимално от активните и интерактивните методи. Акцентът трябва да е винаги върху ученика и неговото усъвършенстване, за да е подготвен за изпитания, трудности, успехи и еуфория.

По време на урока, преподавателят чрез своите забележки трябва да напомня за важните неща. Забележките са три вида: предупредителни, „летищи“ и индивидуални.

Тези забележки и словесни стимули развиват диференциалното инхибиране.³⁷ Динамичният стереотип започва да се налага и движенията стават по-прецизни и координирани.

В тази глава предлагам и анализ на проведените анкети с избрани 7 въпроса към колеги, хореографи и преподаватели. Обобщенията на отговорите са следните:

На въпрос 1. *Как бихте прекръстили дисциплината „Хореография“ в неспециализираните училища?:*

Всеобщо е мнението, че дисциплината „Хореография“ трябва да се преименува на **„Български народни танци, бит и култура“**. Редно е името на дисциплината да отговаря на съдържанието, което се влага в него. Знаем, че „Хореография“ - произлиза от френски език, точно „chorégraphie“ и е създадена от нотариуса на театъра **Раул-Оже Фьойе**. Той го използва през 1700 г. за публикуването на неговия труд, озаглавен „Хореография или Изкуството да пишеш танц по герои, фигури и демонстративни знаци“. Разбира се, счита се, че терминът, който той изобретява, го е формирал от сбора от няколко компонента от гръцки език:

- "хорос", което означава "танц".
- „графи“, което е „писане“.
- наставката "-ία", която се използва за обозначаване на "качество".

³⁷ Инхибиране на условните рефлекс; в резултат на диференциално инхибиране, човек започва да различава стимули <https://bg.electronka.com.ua/>

Нищо от изброеното не се случва /и не се изисква/ при обучението на децата в неспециализираните училища по дисциплината „Хореография“, затова името на предмета трябва да бъде променен на „Български народни танци, бит и култура“.

Моето мнение: Учебната дисциплина „Хореография“ в неспециализираните училища следва да бъде преименувана на „Български народни танци, бит и култура“, тъй като новото наименование по-точно отразява съдържанието и целите на обучението. Терминът „хореография“ исторически означава „изкуството да се записват танци“ и произлиза от френското „chorégraphie“ и старогръцките „хорос“ (танц) и „графи“ (писане). Изучаването на български народни танци и свързаните с тях бит и култура, в училище, съответства на педагогическите и културно-възпитателните цели на предмета.

На въпрос 2: *При новите условия, в които записването за училище ще става по електронен път, как ще формирате паралелките „с разширено обучение по „Хореография“ за начален курс във Вашето училище?*

Педагогическият съвет ще решава колко паралелки, с какъв ИУЧ ще бъдат и ще се правят „Работилничка по изкуства“ – родител и дете ще изявяват желание, преподаватели по специални предмети ще преценяват дали детето има данни за желаното изкуство; за „Хореография“: по-големи ученици, но от начален курс, ще показват хорца на песен, корепетитора ще свири детски песнички и те ще плясат ритмично с ръце, ще маршируват в такт с музиката.

Моето мнение: При въвеждането на електронно записване за училище формирането на паралелките „с разширено обучение по Хореография“ следва да се базира на комбинация от предварителна селекция и индивидуална оценка на интересите и възможностите на учениците. Практическият подход включва:

1. Онлайн кандидатстване с мотивационно представяне – родителите и децата могат да представят кратка информация за интереса към танците, предишен опит или участие в извънкласни активности.

2. Демонстрационен ден или предварителен тест за двигателни умения – целта е да се оцени потенциалът и физическата готовност на учениците за системно обучение в хореография.

3. Формиране на балансиранни групи – при разпределянето се отчита не само нивото на умения, но и възрастовата и социална

динамика на класа, за да се осигури ефективна работа и положителна учебна среда.

4. Гъвкавост при корекции – в началото на учебната година се допуска прехвърляне на ученици между групите, ако се установи несъответствие между очакванията и реалните възможности.

По този начин електронното записване може да се комбинира с педагогическо наблюдение, което да гарантира качествено формиране на паралелките и съобразяване с индивидуалния потенциал на учениците.

На въпрос 3: *Как бихте определили ролята на дисциплината „Хореография“/ „Български народни танци, бит и култура“/, в контекста на междупредметните връзки?*

Колегите хореографи отговарят: Обичаите са неразделна част от обредността и трябва да бъдат поднесени по разбираем и точен начин на учениците. Съобразявайки се с възрастта на учениците до седми клас, трябва да се набляга на участието на деца в цялата обредно-обичайна система. Уроците по Четене, Български език и литература, Човек и общество, История, География също могат да бъдат вплетени и разбрани по- дълбоко, лесно и истински. Има доста неточности, свързани с българската фолклорност, в учебниците, но ние, хореографите, полагаме старание основите, които поставяме, да бъдат здрави, точни като фактология. Връзка с математиката също има /без да я търсим умишлено/ - изучаването и обяснението на тактовите размери, формата на кръг, диагонали, квадрат, пирамида, триъгълник и др.

Моето мнение: Дисциплината „Хореография“ или „Български народни танци, бит и култура“ играе важна роля в междупредметните връзки, тъй като съчетава двигателно обучение с културно, историческо и художествено възпитание. Тя позволява:

1. Интеграция с история и литература – чрез изучаване на традиционни танци и обреди учениците се запознават с българския фолклор, обичаи, бит и исторически контекст.

2. Свързване с музика и изобразително изкуство – изучаването на ритъм, мелодия и визуални костюми развива музикалната култура и естетическото възприятие.

3. Развитие на социални и личностни умения – работата в група и колективното изпълнение на танци подкрепя сътрудничеството, дисциплината и комуникацията.

По този начин дисциплината „Хореография“ функционира като мост между различни учебни дисциплини, съчетавайки физическо

развитие, културна идентичност и междуличностни компетенции, което го прави незаменим за цялостното образование на учениците.

На въпрос 4: *Как бихте осъвременили методите за преподаване в начален и среден курс?*

Според обобщените отговори, важно е да се намери точния баланс между ново и старо – както в иновативността, така и в дигиталността. Ползването на различни методи трябва да е начин за събиране на вниманието на учениците, за по-голяма привлекателност при безкрайните повторения, за подтикване към самостоятелност и лична високостепенност, за по-сериозна мотивираност. Съвременните деца и родители рядко са запознати с бита на фолклорния човек и ползването на нагледни материали /стари документални и игрални филми, както и записи от Събори на народното творчество/ е задължителен елемент в часовете по „Хореография“.

Моето мнение: Методите за преподаване на дисциплината „Хореография“ или „Български народни танци, бит и култура“ в начален и среден курс могат да бъдат осъвременени чрез комбинация от традиционни и иновативни подходи, като се отчита възрастта и интересите на учениците: Интерактивни и игрови методи – използване на игри, състезания и импровизации за по-лесно усвояване на танцовите елементи в начален курс; Дигитални средства – видеоуроци, демонстрации и онлайн платформи за визуализация на движения, които подпомагат разбирането и самоподготовката; Проектно-базирано обучение – създаване на малки хореографски проекти или представления, които развиват творчество, планиране и работа в екип и Индивидуализация и диференциация – адаптиране на упражненията според физическите възможности и напредъка на учениците, особено в средния курс.

На въпрос 5: *Какво бихте променили, ако имате „въглищна пръчка“, в действията на Министерство на образованието и науката?*

Отговорите на колегите коментират, че в МОН явно няма човек, който да е с хореографско образование. Проблемите със Съдържанието, Учебните планове, Учебните програми, броят часове за дисциплината са неща, които могат да се променят, но там нямат воля. Към дисциплината „Хореография“ няма вниманието, което другите предмети получават. Пример: всички изучавани предмети ежегодно имат олимпиада; класираните на първите места на тези олимпиади имат привилегии при кандидатстване; танцуващите също имат състезание

/“Фолклорна плетеница“/, което се оказва задължително, но за класираните се на призови места няма дори грамота, да не говорим за бонуси при кандидатстване след седми клас.

Моето мнение. Необходимо е:

1. Въвеждане на ясно национално и регионално учебно съдържание – създаване на стандартизирани програми, които да отразяват традиционните български танци, бит и културно наследство, съобразени с възрастта на учениците, с точен брой седмична заетост.

2. Осигуряване на специализирани ресурси и условия – достатъчно зали, оборудване, костюми и помощни материали, както и квалифицирани педагози-хореографи и корепетитори във всички училища.

3. Интеграция с междупредметни и извънкласни дейности – включване на танцовото изкуство като част от културни проекти, фестивали и състезания, за да се повиши мотивацията и практическата стойност на обучението.

4. Подкрепа за професионалното развитие на учителите – регулярни курсове, обучения и методически насоки за съвременни подходи в преподаването на хореография.

5. Гъвкавост в учебните програми и оценяването – адаптиране на натоварването и критериите спрямо индивидуалните възможности на учениците, за да се съчетае качество на обучението с личностно развитие.

Тези промени биха осигурили качествено и устойчиво развитие на дисциплината, като съчетават културно наследство, двигателна култура и творческа самореализация на учениците.

На въпрос 6: *Какво бихте променили за начален и среден курс?*, отговорите са - учебните програми, съдържанието.

Моето мнение: Броят часове за всеки клас да е норматив, а не пожелателен.

На въпрос 7: *Най-важните три съвета към новопостъпил хореограф в училище с „разширено обучение по хореография“ в неспециализирано училище?*, отговорите са свързани най-вече с три основни пожелания – да се промени дисциплина. Хореографът да не си мисли, че знае всичко. И да не спира да се учи.

Моето мнение: Три ключови съвета към новопостъпил хореограф в училище с „разширено обучение по хореография“:

1. Планиране и системност – изграждайте учебния процес постепенно, като следвате принципа „от лесно към сложно“. Осигурете

последователност в усвояването на движенията и танцовите елементи, за да се формират стабилни умения и навици у учениците.

2. Индивидуален подход и мотивация – оценявайте възможностите и интересите на всяко дете, като адаптирате упражненията и темпото на обучение. Подкрепяйте творческата инициатива и развивайте увереността на учениците чрез похвала, демонстрации и положителна обратна връзка.

3. Междупредметна интеграция и културна осведоменост – свързвайте танците с музика, история, литература и български обреди, за да обогатите културното и естетическото възпитание на учениците. Това засилва значението на предмета и го прави по-интересен и смислен за учениците.

Тези три принципа гарантират ефективно преподаване, устойчиво усвояване на танцовите умения и формиране на цялостна културна компетентност.

Когато педагозите-хореографи в училище работят по остарели програми, без книга по методика, без учебници и книга за учителя, това обикновено води и до експерименти – къде успешни, къде – не толкова. В добрия случай хореографът успява да изобрети свои програми, които да не противоречат на изискванията на МОН. Използва различни методи и подходи за всеки клас, старайки се да въвлече учениците в света на българското народно творчество, наблягайки на танцовото изкуство.

Сред добрите практики могат да се открият комбинирането на спорт, мултимедия, екзерсис, танцови комбинации от утвърдени произведения на български хореографи, свободата да импровизират и имитират – всяка от тези части целъ създаване и поддържане на интерес у тях и удовлетвореност в мен.

Като **водещи проблеми** мога да открия:

1. Проблеми, свързани с учебните програми и изискванията от МОН са че:

- Програмите по „Хореография“, публикувани на страницата на МОН³⁸, са плод на труда на много хореографи. Част от екипа, участвал в написването, не са преподаватели в училище, което е проблем. Но зададените параметри в тези програми не са съобразени с различния брой часове, които се разрешават във всяко училище, нито с различната

³⁸ <https://www.mon.bg/bg/28>

материална база в малките училища, както и с ученици в райони, в които има различни етноси.

- Липсата на хореограф в Регионално управление на образование - София-град не подпомага образователния процес, защото има специфики, които отличават обучението по „Хореография“ от другите дисциплини и включването на хореограф в регионалното управление на образование би било от полза за самия обучителен процес.

- Освен това липсата на методически помагала за хореографи и корепетитори затруднява уеднаквяването на изискванията.

2. Проблемите, свързани с материалната база - основно залите, където се провеждат танцовите часове. Тези зали са всъщност преправени учебни стаи, с неподходяща настилка, правоъгълна форма, без станки / на повечето места/, без огледала, на места с малки прозорчета, които са заковани „за безопасност“, защото залата е в мазе.

3. Проблемни са изискванията на директорите всеки клас да се приема за „танцов състав“, като се прави хореографска постановка (танц) за Коледа и в края на учебната година мога да каже, че значително затрудняват обучителния процес.

Битува мнението, че който не може да подsigури условия, не бива да се захваща. Но не считам, че това е добро решение, а го смятам по-скоро като оправдание.

Българският танцов фолклор не бива да става елитарно изкуство, защото това ще ни направи единствено народ без корени. Часовете по „Хореография“ трябва да съществуват и училищата, които са се заели с тази задача, трябва да бъдат толерирани материално и подкрепени морално.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА се фокусира конкретно върху действащото сега съдържание на програмите в първи, четвърти и седми клас на дисциплината „Хореография“. Предложени са иновативности и междупредметни връзки на дисциплината „Хореография“; базов модел на програми създаващи устойчиво развитие при изучаването на дисциплината „Хореография“. Както и специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците; дейности за придобиване на ключови компетентности.

Програма по „Хореография“ за I клас (допълнена):

В тази програма по „Хореография“ е заложено усвояването на първи стъпки в българските народни танци, традиции, игри. Партерната гимнастика ще им помогне за развиване на правилна

стойка, гъвкавост, падьом и др. Учениците се учат на ансамбловост, което означава да помогнат на друг, за да станат едно цяло; ще създадат усещане за колектив и принадлежност. В часовете по хореография ще *интегрират знания* и умения, получени в часовете по музика, физическо възпитание, околна среда, дори и математика; ще развият концентрация, интелект, вкус за красота. Именно тези часове могат да се приемат и като превенция към затлъстяване, гръбначно изкривяване, дисциплина и все по-голямото асоциално поведение наблюдавано у подрастващите, а и възможност да се научат как да изразяват емоциите си, ще формира характера им, ще ги научи на търпение и толерантност.

Цел на програмата е поставянето на *основи за развиване на потребност* за изучаване на българския танцов фолклор. Формирането на нови качества и умения в учениците е условие за придобиване на музикално-танцова култура. *Обучението да се превърне в учене*, за да могат децата да придобият умения, чрез които да постигнат добри резултати, не само по дисциплината „Хореография“. Да приемат движението не само като физическо изразяване, а да вложат емоция и чувства.

Очаквани резултати, при предложени *компетентностен подход* на учене: целта на програмата и учителя е превърната в цел и на учениците; запалено е любопитството и интереса им към българския музикално-танцов фолклор; имат основата за осъзнаване на смисъла от придобиването на конкретни умения; проявяват творчество и имат преценка за собствения си принос; проявяват заинтересованост от работата на другия; постигната е обратна връзка - трудностите и начините им за преодоляване се обсъждат заедно. Провокиран е интересът към българския народен танц, песен, музика, обредност.

В помощ на учителя-хореограф са някои иновативности:

Първата е включването на партерна гимнастика в обучението. Тази стара, доказана във времето, практика не присъства в съдържанието и програмите по „Хореография“ в неспециализираните училища днес.

Още в първите часове на учениците трябва да се даде правилна представа за: стойка и постановка на тялото, на краката, ръцете и главата.

Предложени са упражненията на Т. Кутасова ³⁹, които са инспирирани от опита ѝ. Партерните упражнения се изпълняват в

³⁹ Кутасова Т., Самодейният танцов колектив. С.: Наука и изкуство 1955, с.32-47

легнало и седнало положение.

Втората иновативност е използването на мултимедия за онагледяване на костюми, инструменти, песни, обреди и обичаите в тях. Това е начин първолаците да възприемат бързо и ефективно информацията. Може да се използва както за нови знания, така също и за затвърждаване, систематизиране и обобщаване; позволява да се работи фронтално; икономисва време; позволява бързо обновяване. За целта е необходимо точно формулиране на темата за часа, вярно структуриране с логически обосновани връзки. Използването на мултимедийна презентация в час по „Хореография“ в начален курс има неоспорими предимства и многостранни възможности. Въвеждането на Мултимедийна проекция е „Учене чрез преживяване“ – метод, който насърчава творческо и критическо мислене.

В първи клас децата изграждат себе си. Много е важно да им се създадат навици, които да носят позитивно мислене при танцуване, хъс и желание да знаят повече, умение да танцуват и разпознават хорà, песни и музика от различните етнографски области. От гледна точка на дидактиката целта е развитие на личността на ученика. *Методите, в определен момент, могат да станат похвати, възможно е да присъства интерактивния и игровия модел за обучение. Интердисциплинарното учене задължително трябва да присъства*, за да могат учениците да намерят връзка между различните късове знания; такъв пример са песните, изучавани в часовете по музика, как стават основа за танц. Текстът на песните - „преведен“ в часовете по български език; упражнения от часовете по физическо възпитание и спорт могат да бъдат адаптирани и изпълнявани на музика в часовете по хореография. За да повярват в себе си, в учениците трябва да бъдат събудени сетивата – това е Сугестопедия; сетивата им трябва да бъдат не просто събудени, а и обучени да преживяват музиката и танца на по-дълбоко рационално и душевно ниво.

Предложената от мен Учебно-тренировъчна работа включва: упражнения на станка, на среда и партерна гимнастика. Преминаване към Музикално-танцови игри; Движение в пространството; Импровизации; Разучаване на основни стъпки; Метро-ритмически упражнения и запознаване с различни обичаи като:

Игнажден - В училище педагогът акцентира върху запознаването с българската календарна обредност посредством танцови игри и песни, характерни за определения обичай. Засилва интереса към традициите и разкрива дълбоката душевност на българина генетично заложен а

свързваща ни с корена.

Коледарчетата - В урока се включват песни, наричания и движения от коледарския буенек, който чрез своята силна изразност и ритмичност на движенията способстват за емоционалното и физическо развитие на учениците.

Бъдни вечер - Чрез театрализиране на обичая и преплитайки го в урока, преподавателят приравнява обучаемият клас със семейството, което създава от своя страна по-силна връзка между учениците. Създава се предпоставка за един по-здрав и балансиран микроклимат в класа.

Сурвакарите - Чрез поставяне на задачи свързани с подражателен и имитативен метод за онагледяване на всички действия от този обичай, урокът става атрактивен и занимателен за децата, което от своя страна води до засилване на интереса и търсенията на учениците.

Пеенето на пръстени - Посредством запознаването с празнично-обредната система, преподавателят допринася за запазването на единичността, културата и моралните устои закодирани в действията, игрите и ритуалите.

Мартеници – мартеницата е усукан бял и червен конец - Изключително емоционално посрещат учениците този празник и умело поднесен от преподавателя и разигран в урока той придобива още по-голяма популярност и засилва интереса на учениците към изучаваната дисциплина.

Когато завършват първи клас, в паралелка с разширено изучаване на „Хореография“ в общообразователно училище, учениците ще познават и ще знаят: Различните музикални инструменти - дудук, гайда, тъпан, гъдулка; Ще познават коледна и мартенска обредност; Ще са запознати с народни носии от различни етнографски области; Ще могат да пляска и танцуват на „Ръченица“; Да знаят „Право хоро“; Да танцуват върху „Дунавско хоро“.

Програма по „Хореография“ за IV клас

В четвърти клас учениците вече имат изграден навик за диалогично общуване. Добили са основни знания по „Хореография“ и сега започват да ги претворяват в умения.

Моето предложение за базов модел на програмата за IV клас включва: Екзерсис на станка (с усложнени упражнения, танцувални комбинации и метро-ритмика); Екзерсис на среда; Упражнения за въртеливост („диагонали“) и Партерна гимнастика (комплекс от упражнения, адаптирани за четвъртокласници). Програмата е съставена по начин, който да помогне в изграждането на творчески личности с

креативно и критично мислене. В часовете по „Хореография“ се акцентира върху формирането на умения за самооценка и рефлекс за развитие на душевен и физически комфорт на учениците. Конструктивизмът и компетентностният подход са основен фактор за инициативност при преодоляване и излизане от установените модели, за да могат учениците да погледнат на танца по различен начин.

При оценяването на учениците по дисциплината „Хореография“ не трябва да се прибегва до средноаритметична оценка; задължително е да се избягва поощрителното оценяване; необходимо е оценката да има диференциран характер – различните страни на подготовката на ученика трябва да получат съответната оценка.

-Практически знания и умения, включващи екзерсис, малки комбинации и танцуване на песен;

-Участие в създаването на групови и индивидуални презентации;

-Устното изпитване не винаги е критерии за добра или лоша подготовка.

Предложената методика за четвърти клас дава възможност за увеличаване интензитета на танцуваност, възможност за увеличаване на обема на двигателните умения и моториката, комплексно развитие и усъвършенстване на танцуваните качества, диференцирано обучение на по-високо ниво.

Целите са: обогатяване на учениците с нови изразни средства, усъвършенстване техниката на музикална и двигателна изразителност, телесна пластика и двигателно въображение, възпитание в красиво, правилно, активно, внимателно.

Очакваните резултати са създаване на умение за самостоятелно танцуване, вещина за общуване в екип, проявления на творческа инициатива.

Ключът към успешното формиране на всяко танцово умение е съзнателният контрол върху изпълнението на движенията според принципа, че мисълта е преди движението.

Програма по „Хореография“ за VII клас

Учениците в пети и шести клас са преодолели пропастта между отрицанието и нуждата от култура. Помежду си те вече са свързани не само от любовта към „Хореографията“, а и към словото, музиката, песента, цветността, красотата. Потребността, която е възпитана у тях, за запазване на българския фолклор и бит, на българската култура, е дело както на хореографа, така и на учениците. Ентусиазмът на учителя

и енергията на децата не е анахронизъм⁴⁰, а норма, за изучаващите дисциплината „Хореография“.

Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците

- Практически умения – помни, знае и изпълнява последователността на упражненията;
- Умее да следва указания и „летищи“ забележки;
- Танцува вярно и със стил поставените танцови комбинации, хора и танци;
- Борава свободно с терминологията, познава календарната обредност, умее да представя вярно знанията си;
- Умее да представя себе си и класа, проявява емпатия и указва помощ.

Предложената от мен програма (*в помощ на преподавателя – хореограф*) е надградена и дообогатена, съобразена с възрастовите особености на учениците от VII клас. В нея са представени: екзерсис – станка; екзерсис – среда; диагонали; партерна гимнастика; хора на песен и танцови комбинации.

Разгледаният базов модел на програмата за изучаването на дисциплината „Хореография“ в първи, четвърти и седми клас, предполага динамично възприемане на компетентностите като: формиране в учениците на музикална и танцова грамотност; умения за работа в екип; усещане за принадлежност.

Интегрирането на знания и умения в този модел развива в децата концентрация, интелект, вкус към красотата, търпение, толерантност. В начален етап на обучение учениците изграждат навик за диалогично общуване. Добивайки основни знания по дисциплината „Хореография“, те тръгват по пътя на претворяването на тези знания в умения. Тази посока им позволява да формират рефлекс за развитие на душевен и физически комфорт – чрез креативност и критично мислене.

„Новата реалност“ /K19, изкуствен интелект/⁴¹ е предизвикателство пред педагози, хореографи и ученици, доколкото изисква ускорено темпо на промени – използване на иновации, които да мотивират за активна работа. Разработването на творчески задачи, които да стимулират екипната работа, е един от иновативните подходи. Нужно е стимулиране на предприемчивост, емпатия, интелигентност,

⁴⁰ отживелица

⁴¹ <https://www.youtube.com/watch?v=945zUDevLa0>

вземане на решения. Включването на алтернативния метод, основан на модела „конструктивизъм“, „обърнатата класна стая“ прави ученето активен процес. В четвърти клас учениците са достатъчно запознати в часовете по „информационни технологии“ с възможностите за търсене и запаметяване на различни материали на компютър.

Възможности за обучение в електронна среда са:

Нагледно учене е метода „Обърната класна стая“ – преподавателят създава презентация, филмче, което изпраща на учениците; те го гледат и в часа го обсъждат или танцуват. Така се спестява време: учениците могат да го прегледат няколко пъти вкъщи, да го обсъдят с родителите си и в часа да изкажат мнение или да танцуват всички деца. С подкрепата на родители и близки, учениците могат да създадат клип, по поставена задача, който да изпратят предварително или да го споделят на екран по време на часа. Възможностите в първи клас са ограничени, защото децата все още не боравят добре с техниката и са зависими от възрастните. Затова поставянето на задачи трябва да е съобразено не само с времетраенето и възрастта, а да бъде интересно и да въвлече родителите. Тази подкрепа между поколенията, училището и хореографа, ще доведе до дедукция на положителни емоции. Съвместната работа винаги извежда отношенията до нов, различен, по-висок етап.

Друга добра практика: хореографът е поставил тема, разделил е учениците в класа на екипи и е поставил различна задача на всеки екип. Всеки ученик в екипа има отделна задача, подчинена на основната за групата. Краят е обща за екипа презентация, представена пред класа, на „споделен“ екран в часа. Когато всички екипи от класа са представили своите проекти, предстои дискусия за изкрystalизиране на ключови елементи, които да бъдат обединени в обща презентация. Класът има обща презентация, за която всеки един е положил усилие, внимание. По време на „Обърнатата класна стая“ може да бъде вплетен и някой от интерактивните методи: ситуационен, дискуссионен или експериментален. Ситуационният може да бъде използван за проверка и оценка на наученото. От дискуссионният метод подходящ е Брейнсторминг⁴² - форма за съвместно обсъждане на идеи; процедурата е два етапа: „генерация на идеи“- всеки има право да предложи неограничен брой идеи в рамките на 5 минути; следва „анализ на

⁴² мозъчна атака, колективно генериране на идеи
<https://www.novavizia.com/breinstorming/>

идеите“ – фиксират се на хартия и се групират. Всички взимат участие, което стимулира бързото мислене и развива услужлива памет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключението се фокусира върху тенденции и перспективи, свързани с обучението по дисциплината „Хореография“ в паралелките с „разширено обучение“ в столичните неспециализирани училища

Изначалната идея при създаване на хореографските паралелки се е променила във времето. От запознаване с фолклора и традициите е преминала постепенно към използването на тези паралелки за други цели - по-високо финансиране на учебното заведение или представителни функции, издигащи авторитета на ръководството в очите на обществеността. Тази закономерност е доста порочна, изцеждаща преподавателя и корепетитора и най-важното е, че не е гравидна за учениците. Паралелките са се превърнали в художествено-творчески колективи.

Трябва промяна, която да обхваща всички нива. За да бъде тя успешна, необходимо е да се започне отвътре - навън и от малкото към голямото. Много е важно да сме стъпили на здрава основа. Устойчивостта на изграждане зависи от фундамента, който сме заложили. Доброто познаване на материята е формулата за успех.

Обучението по „Хореография“ в неспециализираните училища не трябва да бъде сведено до механично възпроизвеждане или подражание на професионални модели. Това би лишило учениците от развитие на креативността и обезличаване на формиращата функция на Дисциплината. При работата с ученици от първи до седми клас е необходимо целенасочено адаптиране на учебните цели, съдържанието и методическите средства, съобразени с възрастовите и когнитивните особености на децата. В тази възрастова група доминират игровите и емоционално-образните форми на познание, поради което ефективното обучение по „Хореография“ изисква интегриране на игрови, творчески и импровизационни методи, които да стимулират активно участие в процеса на усвояване. Изискванията към промените трябва да са фокусирани не просто върху техническото овладяване на движенията, а върху развитието на естетическите възприятия, способността за творческа интерпретация и изграждането на емоционално-ценностна връзка с танцовото изкуство. Те ще допринесат за изграждане на

културна чувствителност, социална адаптивност и креативност в изучаващите „Хореография“.

Хореографът в училище трябва да възпитава, развива, систематизира, изгражда, формира – това е дидактика и методика, които изискват различни подходи, форми и средства за изучаване на българския танцов фолклор, бит и култура. В действителност обаче за учителя-хореограф в неспециализираните училища няма учебник по педагогика и методика на преподаване на дисциплината „Хореография“. Трябва да се разчита на отминалото за преподавателя обучение във висшите учебни заведения, като не е изключено и „краденето на занаята“ от колегите с опит, които могат да са му в помощ.

Повечето педагози от „старата школа“, работещи в сферата на танцовото изкуство, се базират на емпиричната методика. Те не формулират законите, по които работят - рационалното и емпиричното им стигат. Взаимовръзките, противоречията и развитието на природата и обществото са важни, но там, където има дарба и талант законите и методиките са размити. Всеки е чувал за законът за единство и борба на противоположностите, законът за количествените натрупвания и качествените изменения, законът за отрицание на отрицанието. При развиването на дарбите, таланта и способностите на учениците, нещата са различни. Тогава е валидно твърдението, че психиката на ученика се формира в процеса на дейността – процесът е двустранен. Важна роля имат и генетиката, и възрастта, но тогава именно се намесва преподавателя.

Всеки учител-хореограф се надява, че детето, обучаващо се в хореографска паралелка, ще има талант, дарба. Въпросът е как хореографът да го провокира, за да извади този талант на повърхността. Знаем, че в танците има три основни форми на способност: музикален слух, ритмичен усет, танцувална памет. Обикновено се счита, че танцувалната дарба се появява като комплекс от тези способности. За развиването ѝ е нужна упоритост и прецизност.

Прецизността е много важна. Някои наричат това „феномен на шейната по заснежен път“ - първите повторения са като първите стъпки по снега – оставят най-трайна следа, а следващите вървят по нея. Мозъкът лесно създава връзки, но после трудно ги разрушава – навик. Учителят-хореограф трябва да създаде този навик, както и поведенчески умения. Умелият начин да се случи е чрез игра, в която детето може да падне или да се издигне, т.е. Ученикът да открие нещо

ново и вълнуващо. Това са различни умения, които използват различни структурни вериги в мозъка.

Под „активно обучение“ се разбира развиването на двете успоредно. Много е важно хореографът, поставящ основите, да е педагог, който знае, може, умее да мотивира, да е откровен, но всичко това в синхрон с добрия тон. Той е човекът, който може да формира личността на таланта чрез обучение. Именно той може да създаде обективни критерии за оценка и диагностика на усвоените знания, умения, навици. Не трябва да се забравя, че освен чисто техническата част, учителя-хореограф играе особено важна роля и във възпитанието на учениците – в тяхното нравствено и личностно развитие.

Когато добрият хореограф-педагог работи върху развитието на даденостите, важно е да се отбелязват и дебело да се подчертават грешките – те са толкова важни, колкото и постиженията и не трябва да се подминават с идеята, че по-късно ще се върне ученика към тях /едва ли ще го направи сам/. Трябва да се гледа и детайла, и общата картина.

Преподавателят трябва да изработи схема за изглаждане на местата, на които често се греша. Репетирането на дадена комбинация или танц се случва на отделни части, всяка една повтаряна по сто пъти, и после се сглобява цялото. Ежедневното подобряване на уменията е голямата игра, която води до напредък. На всеки ученик трябва да се внуши, за да запомни, сентенцията, че пет минути на ден са по-ползотворни от един час седмично; ако оставят нещата до един час седмично, те принуждават мозъка да наваксва и да е в постоянен процес на догонване. Защо тези пет минути са толкова важни ли – защото така се създава навик, постепенно, стъпка по стъпка. Отнема време, но търпението е ключ към добрите резултати. Не трябва, обаче, да се забравя, че активното учене и запомняне, независимо от степента на даденостите, се получава само когато репетиращия е свеж. Обратното – при умора, всичко е по-бавно, осмислянето е забавено.

Когато педагогът /с нужния опит/ усети умората в ученика, че той е на ръба на силите си, по-добре е да спре /поне за десет минути/; той би трябвало да е запознат с възрастовата психология за особеностите и възможностите на детето и лесно може да вземе ефикасни мерки. При детето с мотивирани потребности нещата са винаги лесни. Важно е учител-ученик да съумеят да изградят положителното рамкиране – ако трябва да се съсредоточи върху нещо танцуващия, нека да е върху положителното: „днес това движение ще го направя перфектно“, а не – „надявам се да не сбъркам, както обикновено, това движение“.

Правилният съвет от хореографа към ученика трябва да е избран според вътрешния свят на детето. Едно е да кажеш: поеми си минимално количество въздух през носа и съвсем различно е – поеми си въздух, сякаш помиришваш цвете. Визуализацията, мисленето в образи, винаги помага!

Когато искат да открият или потвърдят дарбата и таланта, много педагози несъзнателно провеждат изследвания. Стараят се да намерят закономерности, които да насочат и изострят вниманието им. Прилагат различни принципи: за водещата роля на дейността, аналитико-синтетичен. На всеки хореограф му се е налагало да създава група /ансамбъл на училището/ – тогава винаги се прилага референтометрията, за да бъдат участниците на ниво. Важно е учениците там да вибрират с еднаква честота. Хореографът в общообразователно училище трябва да има способността да се отдаде на работата си, да бъде щастлив, спокоен, успешен, в мир със себе си, самоуверен, заземен. Трябва да умее да провокира себе си и учениците, за да извади най-доброто от всички. Предимство е да има дарба и способност да предизвиква доброта, усмивка, любов, желание за работа и развитие, което да доведе до удовлетвореност страните.

Налице са много възможности за обосноваване и осъществяване на нови образователни парадигми. В развитието на дисциплината „Хореография“ всичко се случва с доста бавни темпове, в сравнение с динамичните процеси в живота. Образованието, възпитанието и обучението в часовете по хореография са само част от общия социален акумулатор за съхранение и продължаване на българската народност. Функционирането, съществуването на предмета, е подчинено на социални закономерности и традиции. Този динамичен комплекс от цели, форми, методи, съдържание, фактори и условия изгражда социалната същност на ученика.

В обсега на процеса взаимодействието между ръководеща и ръководена преднамереност има перманентен характер, целенасочено въздействие и осигурява съхранението на българските народни танци, носии, песни, бит и култура. Житейският смисъл на образованието по хореография е всичко, свързано с подготовката на учениците за социална реализация и развитие: от content (хуманитарно, научно, практическо), през равнищата на образованието на личността (ниска, средна, висша или висока) и степен на образователната система (начална, основна, средна, висша) до качеството на получаваното образование (добро, лошо, средно). Обучението по хореография се

свързва с ценности и стремежи, независимо от времето, пространството и средата.

След всичко казано по-горе, можем да твърдим, че мястото на часовете по „Хореография“ е сред важните учебни предмети, формиращи едно креативно, отговорно и морално здраво общество от подрастващи. Добрата двигателна култура, познаването на традициите и обичаите несъмнено ще доведат до развитие в посока толерантност, съпричастност, висок естетически вкус. Изкуството, в частност танца е един от критериите за едно правилно, морално устойчиво и креативно развиващо се младо поколение. Целенасоченото въвеждане на часове по „*Български народни танци, бит и култура*“ в неспециализираните училища, трябва да бъде приоритет на Министерство на образованието и науката, ако то цели едно по-качествено образование и изграждане на бъдещо общество, развиващо себе си и заобикалящия го свят по начин, който да съхранява традициите, познавайки ги да моделира бъдещето в посока извеждане на човешкия потенциал, на едно по-високо ниво на интелект.

Перспективите за усъвършенстването на обучението по „Хореография“ в неспециализираните училища в София (и в България) откривам в няколко посоки:

1. На първо място преименуването на дисциплината – вместо „Хореография“ да бъде наречена – ***Български народни танци, бит и култура***⁴³.

Причините за това са много - хореографията като събирателно понятие може да бъде и в сферата на българските народни танци, но така също и в сферата на класическия танц, на модерния танц, на танцовия театър. Считам, че преименуването на дисциплината ще уточни точно какво се изучава и ще акцентира не само върху обучението по танци, но също така и усвояването на знания за бита и култура на българския народ. Факт е, че всички интервюирани преподаватели и хореографи приемат като първостепенна именно тази промяна - на наименованието.

2. На второ място поставям **наложителното решаване на проблемите, сред които мога да открия:**

- **Липсата на зали, специално замислени за танцови зали** (обикновено залите са преправени учебни стаи, с неподходяща

⁴³ Предложение за наименование на предмета от всички интервюирани хореографи

настилка, правоъгълна форма, без станки /на повечето места/, без огледала, на места с малки прозорчета, които са заковани „за безопасност“, защото залата е в мазе);

- **Липсата на предварителен подбор на танцуващите** - забранена е проверка на способностите при записване в училище; в часовете по „Хореография“ влиза целият клас, независимо от колко човека е, липсва делене на момчета и момичета; в няколко училища има вариант на делене, но в София те са две;

- **Липсата на методически помагала за хореографи и корепетитори** /като изключим „Методически бюлетин“ на Мария Евтимова, който включва и нотен текст за екзерсис, издаден от Окръжен център за художествена самодейност Бургас, 1978 година/;

- **Липса на хореограф в Регионално управление на образованието – София-град (РУО – София-град);**

- **Желанието на директорите педагогът по танци да е и хореограф, и да поставя танци за всеки празник на училището, а корепетиторите да са и музикални педагози, и автори на музика за танци.** Тази многофункционалност, според директорите, влиза в служебните им задължения;

- **Приемането на всяка паралелка за танцов състав.** В танцовите паралелки участват всички в часовете, без значение какви способности имат; а постановката на танц изисква да се подберат най-добрите, защото те вече ще се третират като „танцов ансамбъл“. Това поставя в неизгодно положение и хореографа, и учениците, защото или ще пострада нивото на подготвяния танц (като се включат всички обучаеми), или пък някои от децата, които не се справят, ще получат травма от факта, че не са включени в танца.

Решения:

Преименуването на дисциплината „Хореография“ в „**Български народни танци, бит и култура**“ би имало ясно идейно, съдържателно и педагогическо основание:

- *Конкретизира учебния обхват* – ясно се дефинира, че дисциплината е свързана с фолклорното танцово наследство, а не с хореографията в нейния широк, сценичен смисъл.

- *Интегрира културно-етнографски елемент* – чрез включването на „бит и култура“ се осигурява връзка между българските танци и традиционната културна среда, от която произхожда.

- *Отговаря на съвременните педагогически тенденции за интегрирано обучение (изкуство - култура - идентичност), съгласно препоръките на UNESCO за културно базирано образование (UNESCO, 2006).*

- *Подкрепя формирането на национална и културна идентичност в учениците – цел, заложена в чл. 3 от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО, 2016).*

Предложения:

- Разработване на нов учебен стандарт и примерна учебна програма, в която да са обособени модули: Танцова практика, Обредно-обичайна система на българина, Музикални размери и съпровод, Бит и традиции.

- Включване на експерти етнографи, музиканти и хореографи /работещи или работили в училище, изградили поне един випуск – 7 години/ при изготвянето на програмата.

- Провеждане на пилотно въвеждане в избрани училища с утвърдени традиции в областта на танцовото изкуство (140 СУ „Иван Богоров“ и 144 СУ „Народни будители“, София).

Комплексно решаване на организационните и методически проблеми в обучението

1. Липса на подходяща материална база

Решение:

- Изготвяне на национален стандарт за танцови зали в училища, включващ изисквания за подова настилка, осветление, огледала и безопасност (по модел на Наредба № 4/2016 за спортни съоръжения).

- Въвеждане на мини зали или подвижни модули за училища с ограничени пространства.

2. Липса на предварителен подбор и разделение по пол в залата

Решение:

- Въвеждане на задължителна входяща диагностика, която да оценява двигателната готовност и ритмичността на учениците, без да има изключващ характер за прием в друга паралелка на училището;

- Разделяне на класа на групи – момчета и момичета, позволяваща диференциране на обучението.

- При постановки и участия – създаване на училищен танцов състав чрез доброволен подбор, без да се нарушават правата на останалите ученици.

3. Липса на методически помагала и обучителни ресурси **Решение:**

- Създаване на актуални методически наръчници и дигитални платформи с видеоматериали, базирани на традиционните танци по етнографски райони.

- Формиране на експертна комисия към МОН за изготвяне на „Методически сборник за обучение по народни танци в училище“, включващ музикален съпровод и методика на преподаване. Авторският колектив да е от действащи преподаватели в училища.

- Разработване на обучителни модули за учители чрез ДИПКУ (Департаменти за квалификация и продължаващо обучение на учители).

4. Липса на хореограф в Регионалните управления на образованието в цялата страна

Решение:

- Учредяване на експертна длъжност по танцово и сценично изкуство към всяко регионално управление на образованието;

- Този експерт би имал функция да контролира качеството на обучението, да консултира учителите и да организира квалификационни дейности.

5. Многофункционалност и претовареност на педагогическите специалисти

Решение:

- Разграничаване на функциите на педагога-хореограф (учител по танци) и постановчика (автор на танцови композиции).

- Въвеждане на допълнителни часове по проектна дейност за училищни празници, финансирани чрез бюджета за културно-образователни инициативи, а не чрез основната натовареност.

- Осигуряване на екипен модел на работа - хореограф-корепетитор, във всички училища.

6. Проблем с третирането на целите паралелки като „танцови състави“

Решение:

- Създаване на критерии за участие в ансамблови изяви въз основа на мотивация и умения, а не на задължителност за паралелките.

- Прилагане на педагогическа подкрепа за учениците, които не участват в сценични изяви, за да се избегнат психоемоционални травми и чувство за неуспех.

Обобщения:

Комплексното решаване на посочените проблеми изисква интегриран подход между Министерството на образованието и науката, училищните ръководства, педагозите-хореографи и научната общност. Необходима е национална стратегия за развитие на обучението по български народни танци и културна идентичност, която да съчетава традицията с иновацията, и да гарантира качествена среда за развитие на танцовото изкуство в училище.

Считам че, тези промени са наложителни, за да се приближи обучението по *„Хореография – Български народни танци, бит и култура“* до съвременните изисквания, до опознаването на българския бит, култура и обичаи. Това е и основната идея в образованието - не само натрупване на компетентности, а и осъзнаване на своя род в неговата танцова и културна идентичност. И защото, както пише Николай Хайтов в едноименния разказ „Дърво без корен“ – *„Човекът става дърво без корен, когато започне да разбира живота като нещо външно, като поле за консумация, а не за самоосъществяване. Така човекът престава да определя сам собствената си съдба...“*⁴⁴

Българските народни танци са нашия културен код, чрез който разчитаме историята, духовността и мирогледа на фолклорния българин. Както словото съхранява българщината, така танцовият фолклор съхранява паметта на народа ни. Хармонията между музика, танц, костюм, развива емоционална интелигентност, усет за красота, идентичност, съпричастност. Българските народните танци имат социализираща и възпитателна функция, изграждайки в учениците умения за сътрудничество, дисциплина и уважение към другия. В учебен контекст изучаването на българските народни танци подкрепя интердисциплинарни връзки – с музика, история, география, литература и изобразително изкуство; насърчава естетическото възпитание и уважението към художественото наследство. Чрез дисциплината *„Хореография“* /*„Български народни танци, бит и култура“*/ съхраняваме, опазваме и предаваме нематериалното ни

⁴⁴ по Николай Хайтов – „Дърво без корен“

културно наследство. Трябва да умеем да го правим с чистота, внимателно, деликатно, но и с категоричен професионализъм.

Да изучаваме българските хора и ръченици, песни, музика, бит и костюми, в училище, означава да разбираме и обичаме корените си, да съхраняваме националната памет. Българските народни танци не са просто движения в ритъм. Те са жива памет – разказ за нашия народ, за радостите и трудностите му, за обичаите, празниците и характера. Във всяко хорò и всяка ръченица е скрита частица от душата на България. В етнографските области има различия, но те ни правят по-богати, по-цветни, уникални. Когато заиграем хорò, ние не просто танцуваме – ние повтаряме стъпките на предците си, които векове наред са се хващали ръка за ръка, за да отпразнуват живота. В този кръг няма начало и край – всички сме свързани заедно. Това ни напомня, че принадлежим към нещо по-голямо от самите нас – към общността, към народа, към земята, от която сме. Знанието за хората и ръчениците е важно, защото то пази нашата национална идентичност. В свят, който постоянно се променя, народните танци ни връщат към корените, към стойностите, които не бива да забравяме – трудолюбието, обичта, взаимопомощта и радостта от живота. Българските народни танци са усмивката на нашия народ, която ни приканва винаги да помним кои сме и откъде идваме, без значение къде отиваме.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За първи път се изследва и анализира дисциплината „Хореография“ в неспециализираните училища в София-град.

2. Проучват се историческите и икономически събития, повлияли за утвърждаването дисциплината „Хореография“ в училищното образование. Проследява се развитието на хореографските паралелки в неспециализираните училища в София-град от създаването им, до наши дни.

3. За първи път се анализира методиката на преподаване на български народни танци, бит и култура в начален и прогимназиален етап на образование в училищата към МОН.

4. За първи път се анализира необходимостта от промени в дисциплината „Хореография“, преподавана в паралелките с разширено изучаване от първи до седми клас в неспециализираните училища.

5. Анализират се проблемите и трудностите пред преподавателя-хореограф и се предлагат **конструктивни решения** за

усъвършенстване на обучението по дисциплината „Хореография“ в начален и среден етап на училищното образование. Основни сред тях са: **промяна на наименованието** на дисциплината на „Български народни танци, бит и култура“; **включването му в раздел „А“ като задължителен предмет**; **решаване на техническите параметри** (зали, оборудване, методически пособия) и на **художествено-творческите проблеми** (отделяне на обучителния процес по танци от постановъчния хореографски процес, при който се създават танцови ансамбли и танцова продукция към училищата, изработват се костюми).

БИОГРАФИЯ НА ДИСЕРТАНТА

Десислав Петров Михайлов завършва средно специално образование - специалност „Български народни танци“ в Държавно хореографско училище (днес НУТИ) в класа на Огнян Алексиев (1995). Дипломира се по специалност „Българска народна хореография“ с професионална квалификация „Хореограф-педагог“ в класа на Димитър Русков, АМТИ "Проф. Асен Диамандиев" - гр. Пловдив (2002). Завършва магистратура в Югозападен Университет „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград, специалност „Хореография“, магистърска програма „Режисура“ в направление съвременен танц при проф. Анелия Янева (2015). Докторант към катедра „Хореография“ в Югозападен университет „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград с научен ръководител доц. Георги Гаров (от 2018, отчислен с право на защита през декември 2021).

Танцува в Ансамбъла на строителните войски към ГУСВ-София (1995 - 2000); „Прима-солист“ в трупата на Нешка Робева – „Нешинъл АРТ“ /след гастрол си на Бродуей, във вестник „Ню Йорк Таймс“ е класиран в топ-пет танцьори на Бродуей за 2001 год./ (2000 - 2002). Артист-балетист и солист в танцовия спектакъл: “Hurrem Sultan” – “M D F “ Република Турция (2003-2005)

От 2007 г. до момента е Главен художествен ръководител и хореограф на Ансамбъл „Горна баня“ към Читалище „Пробуда-1926“.

Хореограф на Ансамбъл „Пирина“, по покана на Илия Луков (2008-2010).

От 2010 г. до момента - основател и ръководител на Танцов клуб „Седеф“ - гр. София, занимаващ се с изучаване и популяризиране на „Балкански народни танци“.

От 2010 г. до момента – Хореограф и режисьор на „Представителния Ансамбъл на Въоръжените Сили“.

Преподавателска дейност:

След спечелен конкурс е командирован от Министерство на образованието и науката в гр. Чадър-Лунга, Република Молдова като преподавател по „Български народни танци“ и оказващ методическа помощ на всички танцови колективи от българската диаспора. Преподавател по „Български народни танци“ в с. Твърдица и Комратския държавен университет, в столицата на Гагаузката Автономна област. Носител е на награди и грамоти за принос в културното развитие на района и международните взаимоотношения (2005-2008).

Преподавател в хореографските паралелки на 33-то ОУ „Санкт Петербург“- гр. София (2008-2015).

Преподавател по народни танци в Националното училище за танцово изкуство - гр. София, специалност „Български народни танци“ (2012-2013).

Преподавател в хореографските паралелки на 25-то ОУ „Др. Петър Берон“ - гр. София (2015-2020).

Като хореограф е автор на следните сценични произведения:

- Цялостния репертоар на Ансамбъл „Горна баня“, който включва над 10 танца от всички фолклорни етнографски области на страната.
- Соловите партии на спектаклите „Два свята“ и „Орисия“ на трупата на Нешка Робева.
- Хореограф на концертния репертоар на Фолклорен танцов клуб „Сedef“.
- Хореограф на редица музикално-танцови клипове, които и до днес се излъчват в различни български телевизии.
- Режисьор и хореограф на 10-годишния юбилеен концерт на Танцова формация „Алгара“ към ПАВС.
- Като хореограф в „Представителния Ансамбъл на Въоръжените Сили“ е автор на над 70 произведения от различни жанрове на танцовото изкуство.
- Режисьор на всички премиерни спектакли и концертни изяви на „Представителния Ансамбъл на Въоръжените Сили“.

Носител е на следните награди като изпълнител и хореограф-постановчик:

С ансамбъл „Горна баня“ - носител на **Гранд при на Фестивала в „Диано-Марина“ Италия**, „Светлините на Париж“ Франция и мн. друг; **Републикански шампион по фолклор за 2021 г. с Ансамбъл „Горна Баня“**; Носител е на **Голямата танцова награда на София – 2021 г., за новосъздадено произведение.**

Като хореограф на ПАВС е награждаван от Министъра на Отбраната и от Командира на НГЧ за високи професионални успехи в областта на културата и изкуството в редиците на Българската Армия.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Десислав Петров Михайлов. *„Танцът в училище от телесното възпитание до сценичното изкуство“* – В: Сборник „Култура, медии, и културен туризъм“⁴ под редакцията на доц.д-р Лъчезар Антонов и Силвия Петрова, Благоевград: УИ, „Неофит Рилски“ 2024, стр. 93-106
2. Desislav Mihaylov. *The language of the Bulgarian folk dance* – In: Knowledge-Capital of the future, International Journal, 2020, Vol. 42, pp. 1145-1150.
3. Десислав Петров Михайлов. *„Фолклорният танц - динамика и процеси“* – В: Сборник с доклади Многоликата наука - Disciplina Variabilis, под редакцията на гл.ас.д-р Тина Петрова, София: Университет по библиотекознание и информационни технологии, 2020, стр. 187-199.

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

FACULTY OF ARTS
DEPARTMENT OF CHOREOGRAPHY

Desislav Petrov Mihaylov

***Choreography classes in the school education
system under the Ministry of Education and
Science. Dance training.***

**ABSTRACT
of
a Dissertation for the award of an educational and
scientific degree "DOCTOR"
professional field 8.3.**

**Scientific supervisor:
Assoc. Prof. PhD Georgi Garov**

BLAGOEVGRAD 2025

The dissertation has been discussed and referred for defence by the Department of Choreography at South-West University "Neofit Rilski" on 28 October 2025.

The total volume of the dissertation is 194 pages, of which 152 pages are main text and 42 pages are appendices.

The bibliography contains 122 sources in Bulgarian and Russian.

Scientific jury:

- Prof. Anelia Yaneva, PhD (internal) Prof.
- Prof. Nikolay Tsvetkov (internal)
- Prof. Daniela Dzheneva, PhD – AMTII "Prof. Asen Diamandiev" (external)
- Prof. Anton Andonov, PhD – AMTII "Prof. Asen Diamandiev" (external)
- Prof. Katya Kairyakova, PhD – VSU "Chernorizets Hrabar" (external)

Reserve members:

- Prof. Rumen Poterov, PhD (internal)
- Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Ivanov - VSU "Chernorizets Hrabar" (external)

The defence of the dissertation will take place on **16 December 2025** at **11 a.m.** in the conference room (571 A) – UK 1 of South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, at a meeting of the scientific jury, appointed by Order No. 2731 of 4 November 2025 of the Rector of SWU "Neofit Rilski".

The materials related to the defence are available to interested parties in the library of SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad.

CONTENTS of the Dissertation

	Page
Introduction	7
Chapter One. First attempts to introduce Bulgarian folk dances in schools	16
1.1. Initial attempts at dance education	16
1.2. Theoretical and methodological foundations of Bulgarian folk dances	20
1.3. Institutional development of dance training	24
1.4. Separation of choreography classes from 1st to 8th grade	26
1.5. Stages of training	28
1.6. SWOT analysis	29
Chapter Two. Some peculiarities of choreography classes in non-specialised schools in Sofia	34
2.1. Problems faced by the choreography teacher and accompanist	36
2.2. Teaching and training work – exercises. Types, purpose and tasks. Method of implementation.	39
2.3. Teaching methodology for "Choreography" as a part of didactic and pedagogical theory	42
2.4. Teaching approaches classified with a focus on the teacher-choreographer and with a focus on the student	44
2.5. Types of learning	49
2.6. Responsibility and effectiveness of the teacher-choreographer in school	50
Summary	57
Chapter Three. Programmes and training in Bulgarian folk dances in classes with extended study of the subject "Choreography" in non-specialised schools in Sofia.	59
3.1. Programmes	59
3.2. Teaching methods	62
3.3. Methods of the teacher-choreographer	64
3.4. Principles for learning the material	67
3.5. Opinions of choreographers who have taught or are teaching the subject "Choreography" in non-specialised schools in Sofia City	69
3.6. Summary of responses	71
Summaries	77
Problems	79
Chapter Four. Content, innovation, interdisciplinary connections in the subject of "Choreography" in primary and lower school stage of education.	81
4.1. Basic model of programmes promoting sustainable development	81

in the study of the discipline "Choreography"	
4.2. Brief presentation of the supplemented programme in "Choreography" for 1st grade	84
4.2.1. To assist the teacher-choreographer. Innovations: with a sense of the future, inspired by the past	86
4.2.2. Teaching and training work	89
Highlights	94
4.2.3. Assisting the teacher-choreographer in their self-preparation	95
4.2.4. Recommendations for the use of music and dance games	96
4.2.5. Popular folk holidays and customs included in the teaching of "Choreography"	97
4.2.6. Songs and folk games for children used for dancing	100
4.2.7. Opportunities offered by the programme for teaching in an electronic environment	101
4.3. Curriculum in "Choreography" for 4 th grade. Basic model	102
4.3.1. Specific methods and forms for assessing student achievement	106
4.3.2. Activities for acquiring key competences and interdisciplinary links	106
4.3.3. Highlights	108
4.3.4. Proposed methodology for fourth grade. To assist the teacher	110
4.4. Curriculum for "Choreography" for seventh grade. Basic model	118
4.4.1. Specific methods and forms for assessing student achievement	121
4.4.2. Activities for acquiring key competences and interdisciplinary links	121
4.4.3. Proposed methodology for seventh grade. To assist the teacher	122
Summaries	127
4.5. "The new reality" – methods and approaches	128
Conclusion. Trends and prospects related to teaching the subject "Choreography" in classes with "extended education" in non-specialised schools in Sofia.	132
Bibliography	14
Appendix 1 - Interviews with leading teachers	153
• Interview No. 1 with Nestor Nestorov	153
• Interview No. 2 with Rositsa Dimitrova and Ruzha Peneva	163
• Interview No. 3 with Lachezariya Pavlova	170
• Interview No. 4 with Dr. Aneliya Karcheva	174
Appendix 2 – Documents for the creation of classes with "Extended Choreography Training" in Sofia City	178
• 129 Antim I Primary School – 1993/1994 academic year	178
• 33 Lyulin Primary School – 1994/1995 academic year	179

Appendix 3	180
• REGULATION No. 4 OF 30 NOVEMBER 2015 ON THE CURRICULUM <i>Effective as of 04.12.2015 Issued by the Ministry of Education and Science Published in State Gazette No. 94 of 4 December 2015</i>	180
• Framework curriculum for general education at the primary level	189
Contributions of the Dissertation	19
Biography of the doctoral candidate	192
Publications on the topic of the Dissertation	194

CONTENTS of the Abstract

Introduction	6
Chapter One. First attempts to introduce Bulgarian folk dances in schools	10
Chapter Two. Some peculiarities of choreography classes in non-specialised schools in Sofia	16
Chapter Three. Programmes and training in Bulgarian folk dances in classes with extended study of the discipline – "Choreography" in non-specialised schools in Sofia	21
Chapter Four. Content, innovation, and interdisciplinary connections in the subject "Choreography" in primary and lower school stage of education	29
Conclusion.	36
Contributions of the Dissertation	45
Biography of the author	46
Publications on the topic	48

Introduction

Teaching Bulgarian folk dances in classes with "extended study of choreography" in non-specialised schools is not only a spiritual foundation for preserving Bulgarian folk heritage, but also a process that is subject to development, based on traditions and customs taken out of the context of rituality and recognised as a stage production with a folklore basis.

"Initially, Bulgarian folk dance training was associated with community centre activities and amateur ensembles."¹

Subsequently, it spread to choreography classes in non-specialised schools.² It is precisely the choreography classes in non-specialised schools that will be the subject of this dissertation. More specifically, the elective subject "Choreography" in non-specialised schools in Sofia.

Significance of the work. The theoretical understanding of Bulgarian folk dance spans the entire 19th and 20th centuries in numerous publications³, but for the first time in the proposed study an attempt is made to analyse the creation and development of "*choreography classes*" in non-specialised schools in Sofia, with their accompanying teaching methodology, in line with the "Programmes" of the Ministry of Education and Science. For the first time, a retrospective and systematic analysis has been carried out, on the basis of which the specifics of the quality of the research problem can be identified.

The main objective of this dissertation is to examine and analyse the discipline of "Choreography" taught from first to seventh grade in the choreography classes of non-specialised schools in Sofia. The study aims to highlight and justify the need for changes and improvements in teaching so that traditional knowledge and creative heritage are preserved, but also to find a place for its "intertwining" with today's cultural context and its future prospects.

The curricula and teaching methods will be analysed through the prism of my personal experience as a result of many years of practice as a dancer, teacher of "Bulgarian folk dances" in the Republic of Moldova and in the Gagauz Autonomous Region; in the choreography classes at the 33rd

¹ For more details, see *Yaneva, A.* Interactions between classical and modern dance in Bulgaria. Processes in Bulgarian ballet. Sofia: Express Print, 2004, 296 p.

² According to Article 37 of the Law on Pre-school and School Education, "Depending on the type of training, schools are non-specialised and specialised."
<https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

³ These will be analysed in the first chapter.

and 25th Primary Schools in Sofia; at the National School of Dance Arts in Sofia.

The aim of the study is not to change public perception⁴ or to create conditions for increased evaluation, but to track trends and the effectiveness of choreography classes in non-specialised schools in Sofia, as well as to develop recommendations for their future development.

The identification of existing problems and proposals for introducing innovations in education determine the following **tasks of the dissertation**:

- To provide a historical overview of the teaching of Bulgarian dances in schools from 1846 to the present day;
- To chronologically trace the development of classes with extended study of "Choreography" in Sofia from their creation to the present day;
- To study the approaches to teaching the discipline of "Choreography" as part of didactic and pedagogical theory: the laws of learning, the relationship between teacher and student, the goals and content of the educational process, the forms and methods of teaching;
- To classify teaching approaches: Traditional (academic) approach, Practical-applied approach, Creative (heuristic⁵) approach, Integrative approach, Individual-oriented approach, Technological (innovative) approach;
- Examine and analyse the responsibility and effectiveness of the choreographer in school in terms of pedagogical, educational, social and creative responsibility;
- To draw conclusions and summarise;

The object of the study is the teaching of the elective subject "Choreography" in non-specialised schools in Sofia.

The subject of the study is the processes of development, improvement and innovation in the methodology of extended teaching of "Choreography" in non-specialised schools up to the seventh grade.

The research problem of this study is:

⁴ All human knowledge comes from experience and boils down to it. <https://bg.wikipedia.org/wiki/>

⁵ using assumptions based on knowledge, intuitive judgement, common sense, stereotypes or profiles to reach a conclusion. <https://bg.thpanorama.com/articles/cultura-general/qu-es-el-mtodo-heurstico.html>

- To identify certain aspects of the traditions of teaching in classes with "extended study of choreography" that are laid down in the curricula of the Ministry of Education and Science, and to attempt to further develop them in line with contemporary conditions, namely in the following directions: Exercise and physical preparation; Combining styles and techniques; Playful learning elements; Interdisciplinary connections; Individual characteristics and age-specific features of children; Organisation of the lesson and material resources.

- Emphasis should be placed on the problems faced by choreographers teaching the subject of "Choreography" in classes with "extended study" in non-specialised schools in Sofia, as many choreographers encounter a number of specific challenges that can be grouped into several main categories: Organisational and bureaucratic; Methodological and pedagogical; Problems related to students; Professional and social problems of choreographers; Integration with interdisciplinary and extracurricular activities.

- Areas for innovation should be explored.
- Propose an algorithm based on established models in Bulgarian folk dance education, suitable for students in grades first to seventh, taught in non-specialised schools.
- Propose methodological and organisational-pedagogical solutions that enrich the teaching of the elective subject "Choreography", as well as the development of students' creative and social skills and the professional development of the choreographer-teacher.

Author's thesis and hypothesis

The author's thesis of this dissertation is formulated as the need for a targeted change in the teaching of "*Choreography*" in classes with extended study. This change must be:

- **Logically justified** – based on an analysis of traditions, existing methodologies, teaching approaches and types of learning.
- **Based on the past** – preserving and respecting the rich cultural and pedagogical heritage of Bulgarian choreography.
- **In line with the present** – taking into account contemporary teaching conditions, material resources, the age and individual characteristics of students, and the pedagogical and organisational problems of choreographers.
- **Looking to the future** – open to innovation, integration of new styles and techniques, interdisciplinary connections and creative development of students.

The author's thesis emphasises that **the successful development of choreography education cannot be based solely on tradition or solely on modernity**, but requires *a harmonious combination of past, present and future*, which guarantees the cultural identity and educational effectiveness of the discipline.

The past provides a stable foundation through traditions, methodologies and cultural heritage. The present takes into account the actual conditions of the school, the material base and the characteristics of the students. The future introduces innovations, creative approaches and interdisciplinary connections. At the intersection of these three elements, **a logically justified change** is achieved, which is the central thesis of the dissertation.

The hypothesis is expressed in the search for a new, differentiated approach to teaching that takes into account the individual characteristics of each child while integrating them into the general class community. Modelling a modern educational environment that actively encourages students requires a fresh perspective, innovative techniques and adapted methodologies that take into account both the needs of the individual student and the dynamics of the group. Education that grows with each child: innovative, differentiated, inspiring.

Research methodology

The specific nature of the dissertation requires the use of a combination of structural, comparative-analytical, empirical and historical methods. **The structural method** allows for a systematic approach to the phenomena under study (the different number of hours in the Elective classes and Optional classes, given by the Principles and voted on by the Pedagogical Council, respectively). **The comparative-analytical method** establishes similarities and differences in methodology, which is a matter of professional training. **The empirical method** - basing conclusions on observations and real data (*conversations, interviews and questionnaires with proven choreographers who have taught and are teaching in schools*). **The historical method** – tracking the development and dynamics of the processes studied over time.

This integration of approaches provides an in-depth and well-founded analysis, combining theoretical and practical perspectives.

The topic of the study excludes from the scope of the dissertation the teaching of "Bulgarian dances" in specialised dance schools, as well as the teaching of "Profession" at the secondary school level.

Structure of the dissertation.

The study consists of an introduction, four chapters and a conclusion.

The introduction sets out the main parameters of the study. Basic agreements are made regarding the aim and objectives, and the relevance of the issue is discussed.

CHAPTER ONE is introductory – it reviews publications on the topic of the dissertation and the processes of establishing the need for teaching Bulgarian folk dances in Sofia.

In Bulgaria, **the earliest manifestations of physical education** – traditional games and walks – were in monastery schools. New elements were added in secular schools – storytelling, annual ceremonies, gymnastics.

The beginning is in Koprivshtitsa in 1846, and the first teacher was Nayden Gerov. He opened the first class school and created the first curriculum, in which patriotism, folklore and physical education were given equal weight to grammar and arithmetic. In 1848, he was invited to Plovdiv to head the high school, whose goal was to push back Greek influence in the city.

The first Bulgarian National Youth Festival was held in 1896. There were two subgroups: Bulgarian folk dances and Various selected folk dances.

In the "**Youth System for Physical Education**" established in 1922, in the group of "Folk exercises", the conflict was overcome and, in addition to "Our dances"⁶, "Foreign"⁷ were also allowed. The benefits of Bulgarian dance classes are explained by the feelings evoked by the sight of traditional costumes and the sound of the kaval, gaida and gadulka. It is recalled that it is precisely folk dances that *"...strengthen the path of erotic tolerance, restrain base feelings, and uphold moral foundations, which are so important and valuable as factors in the psychological growth of our tribe"*⁸.

The attitude of the Ministry of Education towards the status of rhythmic and dance as a subject of primary importance is crucial. Through special clauses in published laws, regulations, curricula and programmes, it builds the legislative basis by designating three forms of training: *School, Extracurricular and Teacher Training Courses*.

Well-known Bulgarian dances became part of the curriculum for

⁶ People from Dupnitsa, Samokov, Svishtov, Shopluka, Lom, Macedonia, Rachenitsa

⁷ Polka, Waltz, Quadrille, Mazurka, Cossack

⁸ Collection of reports in honour of St. Vatev, <http://chitanka.info>

secondary schools (1914) and higher education courses, i.e. teacher training colleges, from 1917. The third part of the section *Practice and Games* includes folk dances, forming various figures, and dancing with different types of steps.⁹

In the 1935 programme for primary schools, the seventh group of activities is called "Folk dances and dances".

All this was the basis for the Minister of Education, Dr. Nikolaev, to convene a meeting of the Supreme Council for Physical Education in 1936. The "Conceptual Scheme for Physical Exercises" discussed provides for folk dance training in both age groups – from 7 to 14 and from 14 to 17 years of age.¹⁰ For the second group, a note recommends a stronger emphasis on rhythmic and dance exercises/folk dances¹¹.

It was not until 1956 that a "Bulgarian Folk Dances" programme was created at the first state dance school – initially called the State Ballet School (SBS, 1951), renamed in 1956 to State Choreography School (SCS), and in the new millennium – to National School of Dance Arts (NSDA).¹²

In 1938, Krum Katsarov published his book¹³, in which he classified the exercises into several groups, leaving folk dances and dances with independent status.

In his book *Bulgarian Folk Choreography*¹⁴ (1945), Prof. Stoyan Dzudzhev systematises the movements, derives basic concepts for Bulgarian dance folklore, terms and their categorisation. The book includes: General Concepts; Description of Dance Positions and Gestures; Meter and rhythm in our folk orchestra. Gesture as a measurable quantity; Gesture, melody and word; Rhythmic analysis of some well-known dances."¹⁵ The author is convinced that folk dances should be taught in schools.

Ten years later (1955), Raina Katsarova published her book

⁹ Grigorov, B. A Brief History of Bulgarian Folk Choreography. Sofia: Rosna Kitka, 2008, p. 168

¹⁰ https://usb-plovdiv.org/wp-content/uploads/2019/05/2015_obshtestveni_nauki_tom_I.pdf
¹¹ <http://chitanka.info>

¹² For more details, see Yaneva, A. Interactions between Classical and Modern Dance in Bulgaria. Processes in Bulgarian Ballet. Sofia: Express Print, 2004, p. 296.

¹³ Katsarov, K. Guide to Physical Education. Pazardzhik: Published by St. D. Katsarov, 1938, p. 128

¹⁴ Dzhezhev, S. Bulgarian Folk Choreography. Sofia: Ministry of Education Publishing House, 1945, p. 461

¹⁵ Dzhezhev, S. Bulgarian Folk Choreography. Sofia: Published by the Ministry of Education, 1945, p. 461

Bulgarian Dance Folklore¹⁶ and continued the work of Prof. Stoyan Dzudzhev, supplementing his work.

Boris Tsonev is the author of five volumes related to Bulgarian dance folklore – Bulgarian Folk Dances and Rachenitsa (1950), Bulgarian Folk Dances and Rachenitsa: A Textbook with Terminology and Dance Notation (1956), "Selected Bulgarian Folk Dances" (1957), "Textbook on Bulgarian Folk Dances" (1963), "The Rachenitsa and Its Varieties" (1963). His works lay the foundation for the methodology of teaching Bulgarian dances. He categorises "demonstration, explanation, learning by counting the beat and learning by melody" in a detailed and accessible way¹⁷. He developed the "thirteen component points" methodology for learning dances. We owe Boris Tsonev the lesson plan for teaching dances, which is still valid today: preparatory, basic and final.

To Stefan Vuglarov's study - "Bulgarian Folk Dances and Dances" - we owe the didactic principles that require knowledge of the characteristics of the age, as well as "the method of analysis, the holistic method, the method of repetition, the method of correcting mistakes, the method of simplification"¹⁸, which complement the methods of Boris Tsonev.

Kiril Dzhenev, Toshko Kyuchukov, Kiril Haralampiev and Petar Zahariev developed a methodological aid for recording and easier learning of folk dances, which they called "Terminology of Bulgarian Choreography"¹⁹.

The textbooks used today by choreographers teaching classes with "extended study of choreography" in non-specialised schools are "Theory of the Structure of Movements in Bulgarian Folk Choreography"²⁰ and "Universal Dance Notation"²¹ by Kiril Haralampiev and Kiril Dzhenev. This reference book contains the most important definitions, explanations and clarifications for a teacher-choreographer: the positions of the parts of the

¹⁶ Katsarova-Kukudova, R. Bulgarian Dance Folklore. Sofia: Science and Art Publishing House, 1955, p. 110

¹⁷ Tsonev, B. Textbook on Bulgarian Folk Dances. Sofia: Published by Medicine and Physical Education, 1963, pp. 158-189

¹⁸ Vuglarov, S. Bulgarian Folk Dances and Dances. Sofia: Medicine and Physical Culture Publishing House, 1976, pp. 70-96

¹⁹ Dzhenev, K., Kyuchukov, T., Haralampiev, K., Zahariev, P. Terminology of Bulgarian Choreography. Sofia: Science and Art Publishing House, 1952, p. 84

²⁰ Dzhenev, K. Haralampiev, K. Theory of the Structure of Movements in Bulgarian Folk Choreography. Sofia: Science and Art Publishing House, 1965, p. 264

²¹ Dzhenev, K. Haralampiev, K. Universal Dance Notation. Sofia: Nauka i izkustvo Publishing House, 1971, p. 208

body, some simultaneous positions of the human body, the main and intermediate directions, the positions of the arms, legs, torso, head, grips, foot positions, elements, movements, imagery and much more.

In her study "Theory and Analysis of Folk Dance"²², Anna Ilieva classifies folk dance form, taking into account the influence of "*life-worldview and artistic principles*"²³. "*The magical impact of dance, participating in the mystery of ritual, transforms into an aesthetic need*"²⁴.

In his studies - "Chamber Forms in Choreography"²⁵, "Questions of Choreographic Theory"²⁶ and "Composition and Forms of Dance"²⁷, Georgi Abrashev (a graduate of The Russian Academy of Theater Arts, lecturer in Algeria and Bulgaria) draws a parallel between classical and folk forms.

In 1972, the Institute for Music and Choreography Personnel (IMCP) was established in Sofia²⁸ with Georgi Abrashev, Metodi Kutev, Dimitar Dimitrov and Maria Evtimova as lecturers.

In 1974, the Department of Choreographic Direction was opened at the Higher Institute of Music and Pedagogy in Plovdiv under the leadership of Kiril Dzhenev (renamed in 1986 as "Bulgarian Folk Choreography"), which was the first opportunity for higher education in the specialty²⁹.

In 1980, on the initiative of Nestor Nestorov, Bulgarian folk dances began to be taught at the Fifth School in Sofia. The teacher was Snezhana Petrova, a choreographer and long-term editor at the Centre for Artistic Self-Activity³⁰.

The processes changed after 1989. A period of institutional and organisational collapse ensued: many dance groups ceased their activities,

²² Ilieva, A. Theory and Analysis of Folk Dance. Sofia: AI Prof. Marin Drinov Publishing House, 2007, p. 198

²³ Ilieva, A. Theory and Analysis of Folk Dance. Sofia: AI Prof. Marin Drinov Publishing House, 2007, p. 13

²⁴ Ilieva, A. Theory and Analysis of Folk Dance. Sofia: AI Prof. Marin Drinov Publishing House, 2007, p. 18

²⁵ Abrashev, G. Chamber Forms in Choreography. Sofia: Committee for Culture Publishing House, 1978, p. 48

²⁶ Abrashev, G. Questions of Choreographic Theory. Sofia: Nauka i izkustvo Publishing House, 1989, p. 221

²⁷ Abrashev, G. Composition and Forms of Dance. Sofia: Vulcan-4 Publishing House, 2001, p. 313

²⁸ According to Maria Evtimova

²⁹ <https://www.artacademyplovdiv.com/struktura/kat-horeografiq.htm>

³⁰ Interview No. 1 with Nestor Nestorov

the archives of the Centre for Artistic Self-Activity – including documented dances and methodological materials – were destroyed, and thousands of stage costumes were irretrievably lost.³¹

After 1991, classes with extended study of "Choreography" began to be created in many schools in Sofia.

Choreography classes are initially optional classes. They are voted on by the Pedagogical Council.³² One of the positive trends is that all School Principals in Sofia have reached a consensus on the work of the choreographer in partnership with the accompanist. He is also a teacher in terms of his job description.

The training of students in "Choreography" classes is organised in several stages, depending on age, physiological and mental changes during growth.

In the initial stage of training, students build themselves. It is very important to create habits that bring positive thinking when dancing, enthusiasm and a desire to know more, the ability to dance and recognise dances, songs and music from different ethnographic areas. From a didactic point of view, the goal is to develop the student's personality. At a certain point, the methods can become techniques, and interactive and playful teaching models may be used.

In secondary education, the situation changes dramatically. Fifth grade is the most difficult for children – new teachers, new requirements, new conditions, new expectations, new disappointments. What remains constant for them are the "Choreography" lessons, which make them feel good, in "their own waters". By the seventh grade, students build on what they have learned so far in the primary stage of education.

In secondary school, not all of them continue their education in choreography classes. The reasons for this are multifaceted. The closure of most professional ensembles, the low level of dancers in various show programmes, the low pay for this type of skilled labour, and the lack of accurate assessment of the child's abilities lead to a lack of desire to continue studying in a class with the profession of "dancer".

A SWOT analysis is also presented, which I consider very appropriate for classes with "extended study of choreography" in non-specialised schools in Sofia, and I am pleased that this is the first time I have

³¹<https://www.dw.com/>

³² Personal conversations with Zheni Gordienko, Rositsa Lozanova, Alexandra and Georgi Stoyanovi, Anelia Karcheva and other teachers who worked at various schools at that time.

applied this system of analysis in the field under study .

The SWOT analysis identifies the following strengths: Building dance literacy and general physical culture; Creating and developing a sense of rhythm, music, sensitivity, harmony and a sense of beauty; Building stage behaviour and teamwork skills. Opportunities for experiential learning; Enriching the educational base and creating shared spaces for learning through dance; Familiarisation with some of the professions related to the performing arts; Formulating and shaping cultural identity.

The weaknesses are Lack of teaching and methodological aids; Lack of material resources in some schools; Unified approach.

Opportunities include Building skills, attitudes and motivation for learning and living in a multicultural environment; Enriching, developing and participating in the cultural life of the school, community and municipality; Participating in national and international projects.

The threats are: Difficulties in adapting the learning process to different forms: distance, synchronous, asynchronous; Elimination of the discipline in favour of increased hours in general education subjects; Misunderstood globalisation, leading to a loss of our national identity; Complete transfer of the subject "Choreography" to Physical Education And Sports Classes.

CHAPTER TWO goes into detail, outlining the methodological basis of school education in choreography classes in non-specialised schools in the capital. It presents the problems faced by teachers of Bulgarian folk dances in classes with "extended choreography training"; classified teaching approaches; types of learning; responsibilities and effectiveness; attempts to summarise the problems.

Among the main problems is what the purpose of "Choreography" education is in non-specialised schools in Sofia. Should children be taught to dance folk dances? Or should they be introduced to some of the folk customs? Should they learn traditional Bulgarian values or be able to gain stage experience?

Very often, there is no single answer to these questions, and each school sets its own priorities.

The school system increasingly relies on administrative, organisational and bureaucratic mechanisms rather than pedagogical inspiration. The regulatory burden – analysing regulations and documents – takes centre stage at the expense of real practice and creative teaching. Choreography classes are overshadowed by formal elective education, without sufficient

appreciation of their role in cultural and personal development. The success of any programme depends not only on methodology, but also on the conviction that it is meaningful to students and teachers.

There is a tendency in most schools in Sofia to accept any "choreography" class as a dance troupe and expect concert performances from it. This is such a widespread practice that it actually acts as the norm.

This raises the question of whether the school creates real educational practices in "choreography" or rather reproduces a model where dance becomes a decorative, ceremonial activity.

There are also problems for the teachers themselves, who in most cases are also active choreographers.

The methodology and approaches to teaching the discipline of "Choreography" are examined, with a focus on the teacher-choreographer and the student. The types of learning, responsibilities and effectiveness of the teacher-choreographer in school are discussed.

It begins with **an exercise routine** - a system of exercises that warms up the body and prepares it for greater exertion. Its daily performance continues throughout the dancer's professional career. These exercises build muscle strength, increase joint flexibility, increase the range of motion of the joints, and create habits and skills for a rich motor culture. In addition to the musculoskeletal system, the exercises also prepare the cardiovascular system for the upcoming exertion. Exercise is the first step on the "ladder" leading to the desired end result. Daily exercise is absolutely necessary and must be given time in "Choreography" classes.

Choreography training can be broken down into **several basic tasks**.

1. Understanding the patterns, acquiring knowledge and the role of this knowledge in the development of students. It is necessary to reveal the path from knowledge to skills and to avoid accumulating knowledge for its own sake.
2. Experiments and developments should be systematised in "extended choreography training" curricula for mainstream schools.
3. To find forms of teaching that stimulate and develop today's informed children, recognising Bulgarian folk dances as part of their existence, bringing them closer to their roots and national identity.

One of the main approaches to teaching is that which focuses on the teacher-choreographer. They are the main authority figure whose goal is to impart knowledge to the student. This model creates a dual-natured system:

a learning process and a teaching process. It is carried out according to specific rules related to forecasting, planning, implementation, control and evaluation. This organised activity is based on school regulatory documents. The training is continuous, divided into levels corresponding to the levels in schools and with different durations: primary, basic and secondary. This training is managed by a choreographer and a coach and is aimed at creating active interaction between students and teachers. The goal is to develop knowledge, skills, and habits in line with individual abilities and opportunities.

There is also another teaching model - with a focus on the student.

In this model, the teacher continues to be an authoritative figure, but here the students also play an active role in the learning process. The main goal of the choreographer is not only to convey information, but to help students learn a given material in which they themselves invest their time.

The professional qualities of a teacher-choreographer include an active and creative approach to teaching and education, endurance and self-control in conflict situations, as well as emotional responsiveness (empathy), which allows them to sense the needs and moods of their students. High pedagogical mastery requires pedagogical tact – the ability to adapt one's behaviour and methods to specific conditions. A sense of humour is a key tool for creating a positive atmosphere, reducing tension and effectively influencing students. A cheerful and cheerful choreographer encourages active student participation, helps them express their emotions and builds good relationships in the classroom.

The path that children in choreography classes take is from direct perception to rational understanding and, ultimately, comprehension.³³

In the initial course of training, students only perceive the things that the teacher-choreographer shows them. They do not have a complete perception, but they gain an idea of how to control their bodies, orient themselves in the hall, do exercises according to their abilities, distinguish simple time signatures, dance to a song, and recognise elements of dance movements.

In fourth grade, *they can already summarise* easier exercises from the routine, connect the music with the song's rhythm, dance in different positions, and dance a more complex composition.

Upon completing seventh grade with extended choreography training, they are expected to have developed ***abstract thinking*** – to be able to analyse,

³³ The italics are mine; these are the methods

synthesise and summarise. In twelfth grade, they should be able *to compare, comprehend and understand*.

Every teacher in the initial stage of education uses two basic approaches: a **linear** transition from simpler to more complex knowledge and **symbolic learning** through concepts.

In secondary education, **cognitive learning** is appropriate – this is directly dependent on the child's individual characteristics in perceiving and using concepts. A prerequisite for a positive attitude in the classroom is the selection of material by the teacher - to stimulate curiosity, nurture positive emotions in students, and motivate them.

At school, the teacher-choreographer carries out activities based on *didactic strategies that reflect the objectives of choreography training*. They are responsible for actively introducing students to the basics of choreographic experience, formulating the goals of each exercise in the barre and centre work. They select and structure the teaching content for each class in an appropriate manner, according to the abilities of the class as a whole, taking into account the individuality of each child so that they are not "lost" in the specific tasks. The teacher-choreographer guides and shapes the students' thinking, organises reinforcement lessons, instils Bulgarian culture, motivates, teaches, monitors and corrects.

In the process of teaching at school, the choreography teacher uses **the Herbartian structure**³⁴, which is based on the understanding that ideas come first in life. Thus, he divides learning into stages: clarity about new things, association of ideas, systematisation of associated ideas, acquisition of one's own (for the student) method for achieving a given goal.

The effectiveness of the methods determines the effectiveness of student learning. The method can be a way, a form, a system of techniques, a strategy. The discipline of "Choreography" has specific features in terms of content. The connections between the individual components (exercises on the barre and in the centre, dance combinations, diagonals, dance fragments, authentic dances based on folklore, music, song) depend on the skill of the teacher and the accompanist, as well as on the individual abilities of the student.

The determinants in the selection of the teacher's method can be divided into two groups: **direct and indirect**.

Indirect determinants are the goal, age characteristics, the school environment (where children engage in various types of art or sports).

Direct determinants are: the elements, movements, dance

³⁴ <http://www.referati.org/varianti-na-modeli-na-obuchenie/60933/ref/p2>

combinations, teaching time available to the choreographer, and the level of development of the students.

Taking into account the age of the students, the teacher-choreographer begins with *a monologue presentation* that is oriented towards the children's intellect but also contains educational intentions.

In secondary school, *the dialogue method* prevails in choreography classes. Its functions are: discovery, comprehension, consolidation, and systematisation of knowledge and skills. The choreographer-teacher asks questions that should be short in form, stimulate thinking, and be placed in a specific sequence for the whole class.

Exercises are of paramount importance in teaching – conscious repetition that leads to perfection. It is important that the exercises are purposeful, conscious, systematic, graded in difficulty, and varied in content and form. The choreographer-teacher should demonstrate the necessary standard, and the students' results need to be analysed.

The teaching approach should be tailored to the audience and the location of the lessons. Adapting the material to the physical abilities and level of development of the learner is a mandatory component when seeking high-quality and long-lasting results. The workload and intensity of teaching the material must be very precisely calibrated for maximum accuracy in the acquisition and accumulation of knowledge and skills in students, so that they can freely use the means of expression of dance and develop their aesthetic moral values in parallel with their physical abilities. The leading factor is a love of Bulgarian folk dance, and this love knows no geographical or political boundaries.

The path to the final result is the leading link in the chain of learning. In order to achieve a lasting result, the direction of movement in the work must be vertical, passing first through the head and heart and finally ending in the feet, as the movements in Bulgarian folk dance are concentrated precisely there.

From what has been said so far, some basic requirements arise. These are that the choreographer working in a school must know: the rules and laws of teaching Bulgarian folk dances to different age groups; be familiar with didactic principles; use different forms of teaching; have an individual approach in order to successfully structure their lessons.

In **CHAPTER THREE**, I analyse the current programmes in schools under the Ministry of Education; teaching methods; the methods of the teacher-choreographer and principles for learning the material; Opinions of

choreographers who have taught and are teaching the subject of "Choreography" in non-specialised schools in Sofia, as well as the problems that emerged after the surveys were conducted.

In **the programmes** for schools with extended training in "Choreography" (from first to seventh grade), the problem, in my opinion, is the number of hours allocated to each school. The topics and "recommendations" are set for at least three hours per week per class.

To date, the subject appears only in sections "B" and "C"³⁵ – elective and optional hours, which gives School Principals a "different kind of freedom" to reduce the hours to a minimum. Bulgarian folk choreography should be included in the compulsory curriculum because our identity, culture and folklore are preserved in the ritual and customary system as a picture of the times. It is offensive that the subject "Choreography" is included in the extracurricular activities of students, replacing "mobile sports games". This belittling is a neglect of the problem of Bulgarian national identity. Assimilation - Europeanisation and globalisation - is already underway. Bulgarian folklore is magic, preserved for millennia, passed down from generation to generation. It is a magical amalgam in which we seek and find unlimited pleasure and knowledge about the history, tradition and folklore of the Bulgarian people, their sense of belonging to the gods and nature, to the Tree of Life, harmony and living in understanding with everything and everyone around them.

My recommendation is that the subject "Choreography" should take its place in section "A" – compulsory lessons.

Methods of teaching.

"The fundamentals of dance art are constant – without alternatives and universal, the teaching methods are tailored to: tradition, environment, age of students, regional characteristics, style and artistic expression appropriate to Bulgarian folk dance, as well as religious affiliation."³⁶

During training, I will divide the skills to be learned into two subgroups.

In the first subgroup, I would place qualities that are "useful" for every person. These are as follows: Sense of rhythm; Balance; Imagination; Sense of beauty and ugliness.

³⁵ REGULATION No. 4 OF 30 NOVEMBER 2015 ON THE CURRICULUM, *effective as of 04.12.2015. Issued by the Ministry of Education and Science. Published in State Gazette No. 94 of 4 December 2015.* <https://pgtlf.eu/wp-content/uploads/2022/.pdf>

³⁶ *Burgas M., Dance Technique. S.: Kama, 2002, p. 57*

The second subgroup is related to the specifics of dance art. In it, the specific skills of dancers are trained. These are: Body posture; Exercise; Endurance; Strength and intensity; Bounce

The methods that the choreographer must choose in the studio are a matter of pedagogical skill. These include: Demonstration; Description; Analysis; Learning; Correction of mistakes; Repetition; Analysis and evaluation.

The predominantly practical focus of the subject "Choreography" in non-specialised schools requires an approach that is often perceived as different from other subjects. But although this may seem speculative, it is very important to incorporate methods that relate to education in general into the teaching of the subject "Choreography" - such as "Learning through experience", "Multidisciplinarity", the "Montessori method," "Suggestopedia," "Democratic education," and "Self-directed learning."

Educational psychology has a basic law for learning stuff: perception, understanding, memorisation, application, checking the result.

Learning should be a cumulative combination of thinking, action, and verbal processes. The degree of emphasis depends on the student's level of interest. The choreographer should identify the most effective active and interactive methods and make the most of them. The emphasis should always be on the student and their improvement so that they are prepared for challenges, difficulties, successes and euphoria.

During the lesson, the teacher should remind the students of important things through their comments. There are three types of comments: warning, "flying" and individual.

These comments and verbal stimuli develop differential inhibition.³⁷ The dynamic stereotype begins to take hold and the movements become more precise and coordinated.

In this chapter, I also offer an analysis of the questionnaires conducted with 7 selected questions to colleagues, choreographers and teachers. The summaries of the answers are as follows:

Question 1. *How would you rename the subject "Choreography" in non-specialised schools?*

The general opinion is that the subject "Choreography" should be renamed **"Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture"**. It is appropriate for the name of the subject to correspond to its content. We know

³⁷ Inhibition of conditioned reflexes; as a result of differential inhibition, a person begins to distinguish between stimuli <https://bg.electronka.com.ua/>

that "Choreography" comes from the French language, specifically "chorégraphie", and was created by the theatre notary **Raoul-Auguste Foyet**. He used it in 1700 for the publication of his work entitled "Choreography or The Art of Writing Dance by Characters, Figures and Demonstrative Signs". Of course, it is believed that the term he invented was formed from a combination of several components from the Greek language:

- "choros", which means "dance".
- "grafi", which is "writing".
- the suffix "-ía", which is used to denote "quality".

None of the above happens (nor is it required) when teaching children in non-specialised schools in the subject of "Choreography", so the name of the subject should be changed to "Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture".

My opinion: The subject "Choreography" in non-specialised schools should be renamed "Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture", as the new name more accurately reflects the content and objectives of the course. The term "choreography" historically means "the art of recording dances" and comes from the French "chorégraphie" and the ancient Greek "horos" (dance) and "graphi" (writing). The study of Bulgarian folk dances and the related customs and culture in school corresponds to the pedagogical and cultural-educational objectives of the subject.

Question 2: *Under the new conditions, in which school enrolment will be done electronically, how will you form classes with "extended training in choreography" for the primary course at your school?*

The Pedagogical Council will decide how many classes there will be, what their teaching load will be, and "Arts Workshops" will be held – parents and children will express their wishes, and teachers of special subjects will assess whether the child has the aptitude for the desired art form; For "Choreography": older pupils, but from the primary course, will perform dances to songs, the accompanist will play children's songs and they will clap their hands rhythmically and march in time to the music.

My opinion: When introducing electronic school registration, the formation of classes with "extended choreography training" should be based on a combination of preliminary selection and individual assessment of the interests and abilities of the students. The practical approach includes:

1. Online application with a motivational presentation – parents and children can provide brief information about their interest in dance, previous experience or participation in extracurricular activities.

2. Demonstration day or preliminary motor skills test – the aim is to assess the potential and physical readiness of students for systematic training in choreography.

3. Formation of balanced groups – the distribution takes into account not only the level of skills, but also the age and social dynamics of the class to ensure effective work and a positive learning environment.

4. Flexibility in adjustments – at the beginning of the school year, students may be transferred between groups if there is a discrepancy between expectations and actual abilities.

In this way, electronic registration can be combined with pedagogical observation to ensure the high-quality formation of classes and consideration of the individual potential of students.

Question 3: *How would you define the role of the subject "Choreography"/"Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture" in the context of interdisciplinary connections?*

Our choreographer colleagues respond: Customs are an integral part of rituals and must be presented to students in an understandable and accurate manner. Taking into account the age of students up to seventh grade, emphasis should be placed on the participation of children in the entire ritual and custom system. Lessons in Reading, Bulgarian Language and Literature, Man and Society, History, and Geography can also be woven in and understood more deeply, easily, and authentically. There are quite a few inaccuracies related to Bulgarian folklore in textbooks, but we, the choreographers, strive to ensure that the foundations we lay are solid and factually accurate. There is also a connection with mathematics (without us deliberately seeking it) - the study and explanation of time signatures, the shape of a circle, diagonals, a square, a pyramid, a triangle, etc.

My opinion: The subject "Choreography" or "Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture" plays an important role in interdisciplinary connections, as it combines motor skills training with cultural, historical and artistic education. It allows for:

1. Integration with history and literature – by learning traditional dances and rituals, students become familiar with Bulgarian folklore, customs, lifestyle and historical context.

2. Connection with music and visual arts – learning rhythm, melody and visual costumes develops musical culture and aesthetic perception.

3. Development of social and personal skills – working in a group and performing dances collectively promotes cooperation, discipline and communication.

In this way, the discipline of "Choreography" functions as a bridge between different academic disciplines, combining physical development, cultural identity and interpersonal skills, which makes it indispensable for the overall education of students .

Question 4: *How would you modernise teaching methods in primary and secondary education?*

According to the summarised responses, it is important to find the right balance between new and old – both in terms of innovation and digitalisation. The use of different methods should be a way to capture students' attention, to make endless repetitions more appealing, to encourage independence and personal ambition, and to increase motivation. Modern children and parents are rarely familiar with the way of life of folk artists, and the use of visual materials (old documentaries and feature films, as well as recordings from folk art festivals) is an essential element in choreography classes.

My opinion: The methods of teaching the subject "Choreography" or "Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture" in primary and secondary school can be modernised through a combination of traditional and innovative approaches, taking into account the age and interests of the students: Interactive and game-based methods – using games, competitions and improvisation to facilitate the learning of dance elements in primary school; Digital tools – video lessons, demonstrations and online platforms for visualising movements, which aid understanding and self-preparation; Project-based learning – creating small choreographic projects or performances that develop creativity, planning and teamwork; and Individualisation and differentiation – adapting exercises to the physical abilities and progress of students, especially in intermediate courses.

Question 5: *What would you change, if you had a "magic wand", in the actions of the Ministry of Education and Science?*

The responses from colleagues indicate that there is clearly no one in the Ministry of Education and Science who has a background in choreography. Issues with content, curricula, syllabuses, and the number of hours allocated to the subject are things that could be changed, but there is no will to do so. The subject of "Choreography" does not receive the same attention as other subjects. Example: all subjects studied have an annual competition; those who rank first in these competitions have privileges when applying for university; dancers also have a competition called "Folklorna

Pletenitza" ("Folklore Braid"), which is compulsory, but those who win prizes do not even receive a certificate, let alone bonuses when applying for university after seventh grade.

My opinion: It is necessary to:

1. The introduction of clear national and regional educational content – the creation of standardised programmes that reflect traditional Bulgarian dances, customs and cultural heritage, tailored to the age of the students, with a precise number of weekly hours.

2. Provision of specialised resources and conditions – sufficient halls, equipment, costumes and auxiliary materials, as well as qualified teachers-choreographers and accompanists in all schools.

3. Integration with interdisciplinary and extracurricular activities – inclusion of dance as part of cultural projects, festivals and competitions to increase motivation and the practical value of learning.

4. Support for the professional development of teachers – regular courses, training and methodological guidelines for contemporary approaches to teaching choreography.

5. Flexibility in curricula and assessment – adapting the workload and criteria to the individual abilities of students in order to combine quality of education with personal development.

These changes would ensure the high-quality and sustainable development of the discipline, combining cultural heritage, motor culture and the creative self-realisation of students.

To question 6: *What would you change for primary and secondary education?* The answers are: the curricula and the content.

My opinion: The number of hours for each class should be mandatory, not optional.

Question 7: *What are the three most important pieces of advice for a new choreographer at a school with "extended choreography training" in a non-specialised school?* The answers are mainly related to three basic wishes: to change the discipline; the choreographer should not think that they know everything; and they should never stop learning.

My opinion: Three key pieces of advice for a newly appointed choreographer at a school with "extended choreography training":

1. Planning and consistency – build the learning process gradually, following the principle "from easy to difficult". Ensure consistency in the acquisition of movements and dance elements in order to form stable skills and habits in students.

2. Individual approach and motivation – assess the abilities and interests of each child by adapting the exercises and pace of learning. Support creative initiative and develop students' confidence through praise, demonstrations and positive feedback.

3. Interdisciplinary integration and cultural awareness – link dance to music, history, literature and Bulgarian customs to enrich students' cultural and aesthetic education. This enhances the importance of the subject and makes it more interesting and meaningful for students.

These three principles ensure effective teaching, sustainable acquisition of dance skills and the formation of comprehensive cultural competence.

When dance teachers in schools work with outdated programmes, without a methodology book, textbooks or a teacher's book, this usually leads to experimentation – sometimes successful, sometimes not so successful. In the best case scenario, the choreographer manages to devise their own programmes that do not contradict the requirements of the Ministry of Education and Science. They use different methods and approaches for each class, trying to involve students in the world of Bulgarian folk art, with an emphasis on dance.

Among the good practices, we can highlight the combination of sport, multimedia, exercises, dance combinations from established works by Bulgarian choreographers, the freedom to improvise and imitate – each of these parts aims to create and maintain interest in them and satisfaction in me.

As **leading problems**, I can highlight the following:

1. Problems related to the curricula and requirements of the Ministry of Education and Science are that:

- The "Choreography" programmes published on the Ministry of Education and Science (MES) website³⁸ are the result of the work of many choreographers. Some of the team involved in writing them are not school teachers, which is a problem. However, the parameters set in these programmes do not take into account the different number of hours allowed in each school, nor the different material resources in small schools, nor the students in areas where there are different ethnic groups.

- The lack of a choreographer in the Regional Education Administration - Sofia City does not support the educational process, because there are specifics that distinguish the teaching of "Choreography"

³⁸ <https://www.mon.bg/bg/28>

from other disciplines, and the inclusion of a choreographer in the regional education administration would be beneficial to the teaching process itself.

- Furthermore, the lack of methodological aids for choreographers and accompanists makes it difficult to standardise requirements.

2. Problems related to the material base - mainly **the halls** where dance classes are held. These halls are actually converted classrooms with unsuitable flooring, rectangular shape, no dance bars (in most places), no mirrors, and in some places small windows that are nailed shut "for safety" because the hall is in the basement.

3. The Principles' requirement **that each class be accepted as a "dance troupe"** and perform a choreographed dance for Christmas and at the end of the school year is problematic, and I can say that it significantly hinders the learning process.

There is a prevailing opinion that those who cannot provide the necessary conditions should not get involved. However, I do not think this is a good solution, but rather an excuse.

Bulgarian folk dance should not become an elitist art form, because that would only make us a people without roots. Choreography classes must exist, and schools that have taken on this task must be tolerated materially and supported morally.

CHAPTER FOUR focuses specifically on the current content of the first, fourth and seventh grade programmes in the subject of "Choreography". Innovations and interdisciplinary links in the subject of choreography are proposed, as well as a basic model for programmes that promote sustainable development in the study of choreography. Specific methods and forms for assessing student achievement and activities for acquiring key competences are also proposed.

Choreography programme for First Grade (supplemented):

This programme in "Choreography" focuses on learning the first steps in Bulgarian folk dances, traditions and games. Floor exercises will help them develop correct posture, flexibility, balance, etc. Students learn ensemble skills, which means helping others to become one; they will create a sense of community and belonging. In choreography classes, they will *integrate the knowledge* and skills acquired in music, physical education, environmental studies, and even mathematics classes; they will develop concentration, intellect, and a taste for beauty. These classes can also be seen as a way to prevent obesity, spinal curvature, discipline issues, and the increasingly antisocial behaviour seen in adolescents. They also provide an

opportunity to learn how to express emotions, shape character, and teach patience and tolerance.

The aim of the programme is to lay *the foundations for developing an interest* in learning Bulgarian folk dance. The formation of new qualities and skills in students is a prerequisite for acquiring a musical and dance culture. *Training should become learning* so that children can acquire skills that will enable them to achieve good results, not only in the subject of "Choreography". They should accept movement not only as physical expression, but also invest emotion and feelings in it.

Expected results with *the proposed competence-based approach* to learning: the goal of the programme **and** the teacher becomes the goal of the students; their curiosity and interest in Bulgarian musical and dance folklore is sparked; they have the basis for understanding the meaning of acquiring specific skills; they show creativity and have an appreciation for their own contribution; they show interest in the work of others; feedback is achieved - difficulties and ways to overcome them are discussed together. Interest in Bulgarian folk dance, song, music and rituals is provoked.

The teacher-choreographer is assisted by some innovations:

The first is the inclusion of floor exercises in the training. This old, time-tested practice is not included in the content and programmes of "Choreography" in non-specialised schools today.

Right from the very first lessons, students should be given a proper understanding of: posture and positioning of the body, legs, arms and head.

The exercises proposed by T. Kutasova³⁹ are inspired by her experience. The floor exercises are performed in a lying and sitting position.

The second innovation is the use of multimedia to illustrate costumes, instruments, songs, rituals and customs . This is a way for first-graders to quickly and effectively absorb information. It can be used both for new knowledge and for consolidation, systematisation and summarisation; it allows for frontal work; it saves time; it allows for quick updates. For this purpose, it is necessary to formulate the topic of the lesson precisely and structure it correctly with logically justified connections. The use of multimedia presentations in primary school choreography lessons has undeniable advantages and multifaceted possibilities. The introduction of multimedia projection is "learning through experience" – a method that encourages creative and critical thinking.

In first grade, children build themselves. It is very important to create

³⁹ Kutasova T., The Amateur Dance Group. Sofia: Nauka i izkustvo, 1955, pp. 32-47

habits that bring positive thinking when dancing, enthusiasm and desire to know more, the ability to dance and recognise dances, songs and music from different ethnographic areas. From a didactic point of view, the goal is to develop the student's personality. *The methods, at a certain point, can become techniques, and it is possible to use interactive and playful teaching models. Interdisciplinary learning is a must* so that students can find connections between different pieces of knowledge; an example of this is the songs studied in music lessons, which become the basis for dance. The lyrics of the songs are "translated" in Bulgarian language lessons; exercises from physical education and sports lessons can be adapted and performed to music in choreography lessons. In order for students to believe in themselves, their senses must be awakened – this is Suggestopedia; their senses must not only be awakened, but also trained to experience music and dance on a deeper rational and emotional level.

The training programme I propose includes: exercises on the bar, floor and floor gymnastics. Transition to music and dance games; movement in space; improvisation; learning basic steps; metro-rhythmic exercises and familiarisation with various customs such as:

„*Ignajden*“ - At school, the teacher focuses on introducing Bulgarian calendar rituals through dance games and songs characteristic of the specific custom. This strengthens interest in traditions and reveals the deep spirituality of Bulgarians, which is genetically ingrained and connects us to our roots.

„*Koledarcheta*“ - The lesson includes songs, chants and movements from the koledarski buenek, which, through its strong expressiveness and rhythmic movements, contributes to the emotional and physical development of the students.

„*Badni Večer*“ - By dramatising the custom and weaving it into the lesson, the teacher equates the class with a family, which in turn creates a stronger bond between the students. This creates the conditions for a healthier and more balanced microclimate in the classroom.

„*Survakari*“ - By setting tasks related to an imitative method of illustrating all the actions of this custom, the lesson becomes attractive and entertaining for the children, which in turn leads to an increase in the students' interest and curiosity.

„*The singing of rings*“ - By introducing the festive ritual system, the teacher contributes to the preservation of the uniqueness, culture and moral foundations encoded in the actions, games and rituals.

„*Martenitsas*“ - a martenitsa is a twisted white and red thread - Students

welcome this holiday with great emotion, and when skilfully presented by the teacher and played out in the lesson, it gains even greater popularity and strengthens the students' interest in the subject being studied.

When they finish first grade, in a class with extended study of "Choreography" in a general education school, students will know and understand: The different musical instruments – duduk, gaida, drum, gadulka; Christmas and March rituals; Folk costumes from different ethnographic regions; How to clap and dance the "Rachenitsa"; The "Pravo horo" dance; How to dance the "Dunavsko horo".

Choreography programme for Fourth Grade

By the fourth grade, students have already developed the habit of dialogical communication. They have acquired basic knowledge of choreography and are now beginning to translate it into skills.

My proposal for a basic model of the programme for Fourth Grade includes: Barre exercises (with complex exercises, dance combinations and metro rhythms); Exercises in the middle; Rotational exercises ("diagonals") and floor exercises (a set of exercises adapted for fourth graders). The programme is designed to help develop creative personalities with creative and critical thinking. Choreography classes focus on developing self-assessment skills and reflexes for the emotional and physical comfort of students. Constructivism and a competency-based approach are key factors in encouraging initiative in overcoming and breaking out of established patterns so that students can look at dance in a different way.

When assessing students in the subject of Choreography, the arithmetic mean should not be used; incentive assessment must be avoided; the assessment must be differentiated – the different aspects of the student's training must be assessed accordingly.

-Practical knowledge and skills, including exercises, small combinations and dancing to songs;

-Participation in the creation of group and individual presentations;

-Oral examination is not always a criterion for good or poor preparation.

The proposed methodology for the Fourth Grade provides an opportunity to increase the intensity of dance, the opportunity to increase the volume of motor skills and motor skills, complex development and improvement of dance qualities, differentiated training at a higher level.

The objectives are: to enrich students with new means of expression, to improve the technique of musical and motor expression, body plasticity and motor imagination, to educate them to be beautiful, correct, active and attentive.

The expected results are: developing the ability to dance independently, teamwork skills, and creative initiative.

The key to the successful formation of any dance skill is conscious control over the execution of movements according to the principle that thought precedes movement.

Choreography programme for Seventh Grade

Fifth and sixth grade students have bridged the gap between denial and the need for culture. They are now connected not only by their love of choreography, but also by their love of words, music, song, colour and beauty. The need that has been instilled in them to preserve Bulgarian folklore and customs, Bulgarian culture, is the work of both the choreographer and the students. The enthusiasm of the teacher and the energy of the children is not an anachronism⁴⁰, but the norm for those studying the discipline of "Choreography".

Specific methods and forms of assessing student achievement

- Practical skills – remembers, knows and performs the sequence of exercises;
- Able to follow instructions and "flying" comments;
- Dances the set dance combinations, choruses and dances correctly and with style;
- Is fluent in the terminology, knows the calendar rituals, is able to present their knowledge accurately;
- Able to present themselves and the class, show empathy and offer help.

The programme I propose (*to assist the teacher-choreographer*) has been developed and enriched, taking into account the age characteristics of seventh-grade students. It includes: exercises – exercises – environment; diagonals; floor exercises; song choir and dance combinations.

The basic model of the programme for studying the subject of "Choreography" in the first, fourth and seventh grades, as discussed above, presupposes a dynamic perception of competences such as: the formation of musical and dance literacy in students; teamwork skills; a sense of belonging.

The integration of knowledge and skills in this model develops concentration, intellect, taste for beauty, patience and tolerance in children. In the initial stage of training, students develop the habit of dialogical communication. By acquiring basic knowledge in the discipline of "Choreography", they set out on the path of transforming this knowledge into

⁴⁰ outdated

skills. This direction allows them to form a reflex for the development of mental and physical comfort – through creativity and critical thinking.

*The "new reality" (K19, artificial intelligence)*⁴¹ is a challenge for teachers, choreographers and students, as it requires an accelerated pace of change – the use of innovations that motivate active work. Developing creative tasks that stimulate teamwork is one of the innovative approaches. It is necessary to stimulate entrepreneurship, empathy, intelligence, decision-making. The inclusion of the alternative method based on the "constructivism" model, the "flipped classroom", makes learning an active process. In the fourth grade, students are sufficiently familiar with the possibilities for searching and storing various materials on a computer in their "information technology" classes.

Opportunities for learning in an electronic environment include:

Visual learning is the "flipped classroom" method – the teacher creates a presentation or short film, which they send to the students; they watch it and discuss it or dance to it in class. This saves time: students can review it several times at home, discuss it with their parents, and then express their opinions or dance during class. With the support of parents and relatives, students can create a video clip based on a given task, which they can send in advance or share on screen during class. The possibilities in First Grade are limited because children are not yet proficient with technology and are dependent on adults. Therefore, the tasks set must not only be appropriate to the time available and the age of the children, but also be interesting and involve the parents. This support between generations, the school and the choreographer will lead to positive emotions. Working together always takes relationships to a new, different, higher level.

Another good practice: the choreographer has set a theme, divided the students in the class into teams and assigned a different task to each team. Each student in the team has a separate task, subordinate to the main task for the group. The end result is a joint presentation by the team, presented to the class on a "shared" screen during the lesson. When all teams in the class have presented their projects, a discussion follows to crystallise the key elements to be combined into a joint presentation. The class has a joint presentation, to which everyone has contributed effort and attention. During the "Flipped Classroom" session, some of the interactive methods can also be incorporated: situational, discussion or experimental. The situational method can be used to test and assess what has been learned. Brainstorming is a

⁴¹ <https://www.youtube.com/watch?v=945zUDevLa0>

suitable discussion method⁴² - a form of joint discussion of ideas; the procedure is in two stages: "ideas" - everyone has the right to propose an unlimited number of ideas within 5 minutes; followed by "analysis of ideas" - they are recorded on paper and grouped. Everyone participates, which stimulates quick thinking and develops a helpful memory.

CONCLUSION

The conclusion focuses on trends and perspectives related to the teaching of choreography in "extended education" classes in non-specialised schools in the capital.

The original idea behind the creation of choreography classes has changed over time. From introducing students to folklore and traditions, it has gradually shifted to using these classes for other purposes - higher funding for the school or representative functions that raise the authority of the management in the eyes of the public. This pattern is quite vicious, draining the teacher and the accompanist, and most importantly, it is not constructive for the students. The classes have turned into artistic and creative collectives.

A change is needed that encompasses all levels. For it to be successful, it is necessary to start from the inside out and from the small to the large. It is very important that we have a solid foundation. The sustainability of the structure depends on the foundation we have laid. A good knowledge of the subject matter is the formula for success.

Choreography education in non-specialised schools should not be reduced to mechanical reproduction or imitation of professional models. This would deprive students of the development of creativity and depersonalise the formative function of the discipline. When working with students from first to seventh grade, it is necessary to purposefully adapt the learning objectives, content and methodological tools to the age and cognitive characteristics of the children. In this age group, playful and emotionally-imaginative forms of cognition dominate, which is why effective teaching of "Choreography" requires the integration of playful, creative and improvisational methods that stimulate active participation in the learning process. The requirements for change should focus not only on the technical mastery of movements, but also on the development of aesthetic perceptions,

⁴² brainstorming, collective generation of ideas <https://www.novavizia.com/breinstorming/>

the ability for creative interpretation and the building of an emotional and value-based connection with the art of dance. These will contribute to the development of cultural sensitivity, social adaptability and creativity in those studying "Choreography".

The choreographer at school must educate, develop, systematise, build and shape – this is didactics and methodology that require different approaches, forms and means for studying Bulgarian dance folklore, customs and culture. In reality, however, there is no textbook on pedagogy and teaching methodology for the subject of "Choreography" for teacher-choreographers in non-specialised schools. Teachers have to rely on their past education in higher education institutions, and it is not uncommon for them to "steal the craft" from experienced colleagues who can help them.

Most "old school" educators working in the field of dance art rely on empirical methodology. They do not formulate the laws by which they work - the rational and empirical are enough for them. The interrelationships, contradictions and development of nature and society are important, but where there is gift and talent, the laws and methodologies are blurred. Everyone has heard of the law of unity and struggle of opposites, the law of quantitative accumulation and qualitative change, the law of negation of negation. When it comes to developing the gifts, talents and abilities of students, things are different. Then the statement that the student's psyche is formed in the process of activity is valid – the process is two-sided. Genetics and age also play an important role, but that is where the teacher intervenes.

Every teacher-choreographer hopes that the child studying in a choreography class will have talent, a gift. The question is how the choreographer can provoke them to bring this talent to the surface. We know that there are three basic forms of ability in dance: musical ear, rhythmic sense, and dance memory. It is generally believed that dance talent appears as a combination of these abilities. Developing it requires perseverance and precision.

Precision is very important. Some call this the "sledge on a snowy road phenomenon" - the first repetitions are like the first steps in the snow - they leave the most lasting mark, and the next ones follow. The brain easily creates connections, but then finds it difficult to break them - habit. The teacher-choreographer must create this habit, as well as behavioural skills. The skilful way to do this is through a game in which the child can fall or rise, i.e. the student discovers something new and exciting. These are different skills that use different structural chains in the brain.

"Active learning" means developing both in parallel. It is very important

that the choreographer laying the foundations is a teacher who knows how to motivate, is honest, but all this in good taste. He is the person who can shape the personality of the talent through training. It is they who can create objective criteria for assessing and diagnosing the knowledge, skills and habits acquired. It should not be forgotten that, in addition to the purely technical part, the teacher-choreographer also plays a particularly important role in the education of students – in their moral and personal development.

When a good choreographer-teacher works on developing talent, it is important to note and strongly emphasise mistakes – they are as important as achievements and should not be overlooked with the idea that the student will return to them later (they are unlikely to do so on their own). Both the details and the big picture must be considered.

The teacher must develop a plan for smoothing out the areas where mistakes are often made. Rehearsing a particular combination or dance is done in separate parts, each repeated a hundred times, and then the whole thing is put together. Daily improvement of skills is the big game that leads to progress. Every student should be reminded that five minutes a day is more beneficial than one hour a week; if they leave things to one hour a week, they force the brain to catch up and be in a constant process of catching up. Why are these five minutes so important? Because this is how a habit is formed, gradually, step by step. It takes time, but patience is the key to good results. However, it should not be forgotten that active learning and memorisation, regardless of the degree of aptitude, only occurs when the learner is fresh. Conversely, when tired, everything is slower and comprehension is delayed.

When the teacher (with the necessary experience) senses that the student is tired and at the end of their tether, it is better to stop (at least for ten minutes); they should be familiar with the age psychology of the child's characteristics and abilities and can easily take effective measures. With a child who has motivated needs, things are always easy. It is important for the teacher and student to be able to build a positive framework – if the dancer needs to focus on something, let it be on the positive: "Today I will do this movement perfectly," rather than "I hope I don't mess up this movement like I usually do." The right advice from the choreographer to the student must be tailored to the child's inner world. It is one thing to say, "Take a minimal amount of air through your nose," and quite another to say, "Take a breath as if you were smelling a flower." Visualisation, thinking in images, always helps!

When they want to discover or confirm a gift or talent, many teachers unconsciously conduct research. They try to find patterns that will guide and

sharpen their attention. They apply different principles: the leading role of activity, analytical-synthetic. Every choreographer has had to create a group/ensemble at school – then referentiometry is always applied to ensure that the participants are at the same level. It is important that the students there vibrate at the same frequency. A choreographer in a general education school must have the ability to devote themselves to their work, to be happy, calm, successful, at peace with themselves, self-confident, grounded. They must be able to provoke themselves and their students in order to bring out the best in everyone. It is an advantage to have the gift and ability to inspire kindness, smiles, love, a desire to work and develop, which leads to satisfaction for all parties.

There are many opportunities for the justification and implementation of new educational paradigms. In the development of the discipline of "Choreography," everything happens at a rather slow pace compared to the dynamic processes in life. Education, upbringing and training in choreography classes are only part of the overall social accumulator for the preservation and continuation of the Bulgarian nation. The functioning and existence of the subject is subject to social laws and traditions. This dynamic complex of goals, forms, methods, content, factors and conditions builds the social identity of the student.

Within the scope of the process, the interaction between the guiding and guided intentions is permanent in nature, has a targeted impact and ensures the preservation of Bulgarian folk dances, costumes, songs, customs and culture. The meaning of choreography education in life is everything related to preparing students for social realisation and development: from content (humanities, science, practical), through the levels of personal education (low, medium, higher or high) and the degree of the educational system (primary, basic, secondary, higher) to the quality of education received (good, poor, average). Choreography education is associated with values and aspirations, regardless of time, space and environment.

After all that has been said above, we can argue that choreography classes are among the important subjects that shape a creative, responsible and morally sound society of adolescents. Good motor skills and knowledge of traditions and customs will undoubtedly lead to the development of tolerance, empathy and high aesthetic taste. Art, in particular dance, is one of the criteria for a proper, morally stable and creatively developing younger generation. The targeted introduction of classes in *"Bulgarian folk dances, customs and culture"* in non-specialised schools should be a priority for the Ministry of Education and Science if it aims to provide a higher quality

education and build a future society that develops itself and the surrounding world in a way that preserves traditions, knowing them to shape the future in the direction of bringing out human potential to a higher level of intellect.

I see several avenues **for improving the teaching of "Choreography"** in non-specialised schools in Sofia (and in Bulgaria):

1. Firstly, renaming the discipline – instead of "Choreography", it should be called ***Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture***⁴³.

There are many reasons for this – choreography as a collective concept can be found in the sphere of Bulgarian folk dances, but also in the sphere of classical dance, modern dance and dance theatre. I believe that renaming the discipline will clarify exactly what is being studied and will emphasise not only dance training, but also the acquisition of knowledge about the lifestyle and culture of the Bulgarian people. It is a fact that all the teachers and choreographers interviewed consider this change – the name – to be of paramount importance.

2. Secondly, I would highlight **the urgent need to resolve a number of issues, among which I would single out the following:**

- **The lack of halls specifically designed for dance** (usually the halls are converted classrooms with unsuitable flooring, rectangular shape, no dance bars (in most places), no mirrors, and in some places small windows that are nailed shut "for safety" because the hall is in the basement);

- **The lack of preliminary selection of dancers** - it is forbidden to test abilities when enrolling in school; the entire class attends "Choreography" classes, regardless of how many people there are, there is no division between boys and girls; in several schools there is an option for division, but in Sofia there are only two;

- **Lack of methodological aids for choreographers and accompanists** (with the exception of Maria Evtimova's "Methodological Bulletin", which includes sheet music for exercises, published by the Burgas Regional Centre for Artistic Self-Activity, 1978);

- **Lack of a choreographer in the Regional Education Administration – Sofia City (REA – Sofia City);**

- **The desire of school principals for the dance teacher to also be a choreographer and to stage dances for every school celebration, and for the accompanists to also be music teachers and composers of**

⁴³ Proposed name for the subject by all interviewed choreographers

dance music. According to the Principals, this multifunctionality is part of their job description;

- **The acceptance of each class into the dance troupe.**

Everyone participates in the dance classes, regardless of their abilities; however, the staging of a dance requires the selection of the best dancers, because they will be treated as a "dance ensemble". This puts both the choreographer and the students at a disadvantage, because either the level of the dance being prepared will suffer (if all students are included), or some of the children who are not performing well will be traumatised by the fact that they are not included in the dance.

Solutions:

Renaming the subject "Choreography" to "**Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture**" would have a clear conceptual, content-related and pedagogical basis:

- *It specifies the scope of the course* – it clearly defines that the subject is related to the folk dance heritage, rather than choreography in its broad, theatrical sense.

- *It integrates a cultural-ethnographic element* – the inclusion of "lifestyle and culture" ensures a link between Bulgarian dances and the traditional cultural environment from which they originate.

- *It responds to contemporary pedagogical trends* for integrated learning (art - culture - identity), in accordance with UNESCO's recommendations for culture-based education (UNESCO, 2006).

- *Supports the formation of national and cultural identity* in students – a goal set out in Article 3 of the Pre-School and School Education Act (PSEA, 2016).

Proposals:

- Develop a new educational standard and sample curriculum with separate modules: Dance Practice, Bulgarian Ritual and Custom System, Musical Measures and Accompaniment, Customs and Traditions.

- Involvement of expert ethnographers, musicians and choreographers (working or having worked in schools, having taught at least one class – 7 years) in the development of the curriculum.

- Conducting a pilot introduction in selected schools with established traditions in the field of dance art (140 Secondary School "Ivan Bogorov" and 144 Secondary School "Narodni Buditeli", Sofia).

Comprehensive solution of organisational and methodological problems in education

1. Lack of suitable material resources

Solution:

- Preparation of a national standard for dance halls in schools, including requirements for flooring, lighting, mirrors and safety (based on Ordinance No. 4/2016 on sports facilities).
- Introduction of mini halls or mobile modules for schools with limited space.

2. Lack of preliminary selection and separation by gender in the hall**Solution:**

- Introduction of mandatory initial diagnostics to assess the motor readiness and rhythm of students, without excluding them from admission to another class at the school;
- Division of the class into groups – boys and girls, allowing for differentiation in teaching.
- For performances and participation – creation of a school dance troupe through voluntary selection, without violating the rights of other students.

3. Lack of teaching aids and educational resources**Solution:**

- Creation of up-to-date methodological manuals and digital platforms with video materials based on traditional dances by ethnographic region.
- Formation of an expert commission at the Ministry of Education and Science to prepare a "Methodological Compilation for Teaching Folk Dances in Schools", including musical accompaniment and teaching methods. The authors should be active teachers in schools.
- Development of training modules for teachers through the Departments for Teacher Qualification and Continuing Education (DTQCE).

4. Lack of choreographers in regional education administrations throughout the country**Solution:**

- Establishment of an expert position in dance and performing arts at each regional education administration;
- This expert would be responsible for monitoring the quality of training, advising teachers and organising qualification activities.

5. Multifunctionality and overload of teaching professionals**Solution:**

- Distinguishing between the roles of the teacher-choreographer (dance teacher) and the dance director (author of dance compositions).
- Introduction of additional hours for project activities for school celebrations, financed through the budget for cultural and educational initiatives, rather than through the main workload.
- Ensuring a team-based working model – choreographer - accompanist – in all schools.

6. Problem with treating entire classes as "dance ensembles"

Solution:

- Establish criteria for participation in ensemble performances based on motivation and skills, rather than compulsory for classes.
- Providing pedagogical support for students who do not participate in stage performances in order to avoid psycho-emotional trauma and feelings of failure.

Summary:

Complex solutions to the above problems require an integrated approach between the Ministry of Education and Science, school management, dance teachers and the scientific community. A national strategy is needed for the development of Bulgarian folk dance and cultural identity education, combining tradition with innovation and ensuring a quality environment for the development of dance art in schools.

I believe that these changes are necessary in order to bring the teaching of *"Choreography - Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture"* closer to contemporary requirements and to the understanding of Bulgarian lifestyle, culture and customs. This is also the main idea in education - not only the accumulation of competences, but also the awareness of one's roots in its dance and cultural identity. And because, as Nikolay Haytov writes in his story of the same name, *"A Tree Without Roots" – "A person becomes a tree without roots when they begin to understand life as something external, as a field for consumption rather than self-realisation. Thus, the person ceases to determine their own destiny..."*⁴⁴

Bulgarian folk dances are our cultural code through which we interpret the history, spirituality and worldview of the Bulgarian folklore. Just as the spoken word preserves Bulgarian identity, so does dance folklore preserve

⁴⁴ according to Nikolay Haytov – "Tree without roots"

the memory of our people. The harmony between music, dance and costume develops emotional intelligence, a sense of beauty, identity and empathy. Bulgarian folk dances have a socialising and educational function, building students' skills of cooperation, discipline and respect for others. In an educational context, learning Bulgarian folk dances supports interdisciplinary connections with music, history, geography, literature, and visual arts; it encourages aesthetic education and respect for artistic heritage. Through the discipline of "Choreography"/"*Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture*", we preserve, protect and pass on our intangible cultural heritage. We must be able to do this with purity, care, delicacy, but also with uncompromising professionalism.

Learning Bulgarian folk dances, songs, music, customs and costumes at school means understanding and loving our roots, preserving our national memory. Bulgarian folk dances are not just movements to a rhythm. They are a living memory – a story about our people, their joys and difficulties, their customs, celebrations and character. Every dance and every hand dance hides a piece of the soul of Bulgaria. There are differences between the ethnographic regions, but they make us richer, more colourful, unique. When we dance a horo, we don't just dance – we repeat the steps of our ancestors, who for centuries have joined hands to celebrate life. In this circle, there is no beginning and no end – we are all connected. This reminds us that we belong to something bigger than ourselves – to the community, to the people, to the land we come from. Knowledge about horo and rachenitsa is important because it preserves our national identity. In a world that is constantly changing, folk dances bring us back to our roots, to the values we must not forget – hard work, love, mutual aid and the joy of life. Bulgarian folk dances are the smile of our people, inviting us to always remember who we are and where we come from, no matter where we are going.

CONTRIBUTIONS OF THE DISSERTATION

1. For the first time, the discipline of "Choreography" in non-specialised schools in Sofia City is being researched and analysed.
2. The historical and economic events that influenced the establishment of the discipline of "Choreography" in school education are examined. The development of choreography classes in non-specialised schools in Sofia City is traced from their creation to the present day.
3. For the first time, the methodology of teaching Bulgarian folk dances, customs and culture in primary and lower secondary education in schools under the Ministry of Education and Science is analysed.

4. For the first time, the need for changes in the subject of "Choreography" taught in extended study classes from first to seventh grade in non-specialised schools is analysed.

5. The problems and difficulties faced by the teacher-choreographer are analysed and **constructive solutions** are proposed for improving the teaching of the subject "Choreography" in primary and secondary education. The main ones are: **changing the name** of the subject to "Bulgarian Folk Dances, Customs and Culture"; **including it in Section "A" as a compulsory subject**; **resolving technical parameters** (halls, equipment, methodological aids) and **artistic and creative issues** (separating the dance training process from the choreographic process, in which dance ensembles and dance productions are created for schools and costumes are made).

BIOGRAPHY OF THE DISSERTANT

Desislav Petrov Mihaylov completed his secondary specialised education in Bulgarian folk dance at the State Choreography School (now National School of Dance Art) in the class of Ognyan Alexiev (1995). He graduated with a degree in Bulgarian Folk Choreography and a professional qualification as a Choreographer-Teacher in the class of Dimitar Ruskov at The Prof. Asen Diamandiev Academy of Music and Dance Arts in Plovdiv (2002). He completed a master's degree at the Neofit Rilski South-West University in Blagoevgrad, majoring in Choreography, Master's programme in Directing in the field of contemporary dance under the guidance of Prof. Anelia Yaneva (2015). He is a doctoral student at the Department of Choreography at South-West University "Neofit Rilski" - Blagoevgrad, under the supervision of Assoc. Prof. Georgi Garov (since 2018, enrolled with the right to defend his thesis in December 2021).

Danced in the Ensemble of the Construction Troops at the Main Directorate of Construction Troops (GUSV) - Sofia (1995 - 2000) Prima Soloist in the Neshka Robeva dance troupe "Neshineel ART" (after their Broadway tour, the New York Times ranked him among the top five dancers on Broadway for 2001 (2000 – 2002). He was a Ballet Dancer and Soloist in the Dance Performance Hurrem Sultan – MDF, Republic of Turkey (2003-2005).

Since 2007, he has been the Artistic Director and Choreographer of the Gorna Banya Ensemble at the Probudha-1926 Community Centre.

Choreographer of the Pirina Ensemble, at the invitation of Ilia Lukov (2008-2010).

Since 2010, he has been the Founder and Leader of the Sedef Dance Club in Sofia, which is dedicated to the study and promotion of Balkan folk dances.

Since 2010 to present – Choreographer and Director of the Representative Ensemble of the Armed Forces.

Teaching activity:

After winning a competition, he was seconded by the Ministry of Education and Science to Chadir-Lunga, Republic of Moldova, as a teacher of Bulgarian folk dances and providing methodological assistance to all dance groups from the Bulgarian diaspora. He taught Bulgarian folk dances in the village of Tvarditsa and at Comrat State University in the capital of the Gagauz Autonomous Region. He has received awards and certificates for his contribution to the cultural development of the region and international relations (2005-2008).

Teacher in the choreography classes at 33rd Primary School "Saint Petersburg" in Sofia (2008-2015).

Teacher of folk dances at the National School of Dance Arts in Sofia, specialising in Bulgarian folk dances (2012-2013).

Teacher in the choreography classes at 25th Primary School "Dr. Petar Beron" - Sofia (2015-2020).

As a choreographer, he is the author of the following stage works:

- The entire repertoire of the Gorna Banya Ensemble, which includes over 10 dances from all folklore ethnographic regions of the country.
- Solo parts in the performances "Two Worlds" and "Orisia" by Neshka Robeva's troupe.
- Choreographer of the concert repertoire of the Sedef Folk Dance Club.
- Choreographer of a number of music and dance videos, which are still broadcast on various Bulgarian television channels.
- Director and choreographer of the 10th anniversary concert of the Algara Dance Formation at the Bulgarian Army Cultural Centre.
- As a choreographer in the Representative Ensemble of the Armed Forces, he is the author of over 70 works in various genres of dance art.
- Director of all premiere performances and concert appearances of the Representative Ensemble of the Armed Forces.

He has won the following awards as a performer and

choreographer:

With the Gorna Banya Ensemble - winner of **the Grand Prix at the Festival in Diano Marina, Italy**, "Lights of Paris" in France and many others; **Republican champion in folklore for 2021** with the Gorna Banya Ensemble; Winner of **the Grand Dance Award of Sofia - 2021, for a newly created work.**

As a choreographer for the Bulgarian Army, he has been awarded by the Minister of Defence and the Commander of the National Guard for his outstanding professional achievements in the field of culture and art within the Bulgarian Army.

PUBLICATIONS ON THE TOPIC

1. **Desislav Petrov Mihaylov. *"Dance in School: From Physical Education to Performing Arts"*** – In: Collection "Culture, Media, and Cultural Tourism"⁴ edited by Assoc. Prof. Lachezar Antonov and Silvia Petrova, Blagoevgrad: UI, Neofit Rilski 2024, pp. 93-106
2. **Desislav Mihaylov. *The language of Bulgarian folk dance*** – In: Knowledge-Capital of the future, International Journal, 2020, Vol. 42, pp. 1145-1150.
3. **Desislav Petrov Mihaylov. *"Folk dance – dynamics and processes"*** – In: Collection of reports The Multifaceted Science – Disciplina Variabilis, edited by Senior Assistant Professor Dr. Tina Petrova, Sofia: University of Library Science and Information Technologies, 2020, pp. 187-199.